UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra výtvarné výchovy

TVORBA SAMOOBSLUŽNÝCH MEZIGENERAČNÍCH PRACOVNÍCH LISTŮ PRO EXPOZICE MUZEA KOMENSKÉHO V PŘEROVĚ

Creating Self-service Intergenerational Worksheets for the Expositions of the Comenius Museum in Přerov

Magisterská diplomová práce

Bc. Aneta Klárová

Učitelství výtvarné výchovy pro 2. stupeň základních škol, střední školy a ZUŠ (maior) a muzejní a galerijní pedagogika (minor)

Vedoucí práce: Jana Jiroutová, M.Phil., Ph.D.

Olomouc 2025

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Tvorba samoobslužných mezigeneračních pracovních listů pro expozice Muzea Komenského v Přerově* vypracovala samostatně za použití literatury a jiných pramenů uvedených v seznamu.

V Olomouci, 16. června 2025 .....

Podpis

Upozornění

Tento text slouží jako doprovod k praktické části magisterské diplomové práce.

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucí své diplomové práce, paní Janě Jiroutové, M. Phil., Ph.D., za odborné vedení, cenné rady, konzultace a podporu během zpracování této magisterské práce. Poděkování patří také paní Mgr. Janě Musilové, Ph.D., za podnětné rady a konzultace v oblasti grafického zpracování pracovních listů. Dále děkuji svým kolegům z Muzea Komenského v Přerově za poskytnutí potřebných materiálů a odborné konzultace při tvorbě edukačního obsahu. V neposlední řadě děkuji vedení muzea za umožnění realizace projektu v rámci diplomové práce.

OBSAH

Úvodem 7

TEORETICKÁ ČÁST

1 Muzeum jako vzdělávací instituce 8

1.1 Pohled do historie 8

1.2 Akcenty současné muzejní edukace 10

1.3 Cíle muzejní edukace 12

2 Návštěvníci muzea a jejich charakteristiky 14

2.1 Návštěvnická skupina – rodiny s dětmi 18

3 Mezigenerační spolupráce v muzeích a galeriích 20

4 Didaktické prostředky v muzejní edukaci 23

5 Pracovní listy v muzejní edukaci 27

6 Příklady pracovních listů tuzemských i zahraničních muzeí 31

6.1 Tuzemské pracovní listy 31

6.2 Zahraniční pracovní listy 33

7 Redukce vzdělávacího obsahu v pracovním listě 36

7.1 Vizuální zpracování pracovního listu 38

7.2 Grafické prvky podporující učení nebo související s tématem pracovního listu 41

PRAKTICKÁ ČÁST

Úvodem. 44

8 Stávající pracovní listy muzea 45

9 Vybrané stálé expozice v Muzeu Komenského v Přerově 46

9.1 Archeologie Přerovska 46

9.2 Školní třída ze 17. století (z doby Komenského) 47

9.3 Kabinet a třída měšťanské školy před rokem 1914 (z doby Rakouska-Uherska). 48

9.4 Třída z doby 1. republiky (1918-1938) 49

9.5 Školní třída z 50. let 20. století. 50
9.6 Národopis Hané a Záhoří. 51
10 Proces tvorby pracovních listů. 52
10.1 Z pedagogického hlediska. 52
10.2 Z grafického a výtvarného hlediska. 55
11 Vzniklé samoobslužné mezigenerační pracovní listy 62
11.1 Stopy dávných časů 62
11.2 Proměny školních lavic 65
11.3 Ževot na Hané. 68
12 Realizace, evaluace a návrhy na další změny pracovních listů 71
12.1 Stopy dávných životů. 73
12.2 Proměny školních lavic 74
12.3 Ževot na Hané 77
12.4 Souhrnné zhodnocení 78
Závěrem 81
Summary 82
Anotace 83
Použitá literatura. 85
Použité elektronické zdroje 88
Seznam obrázků a tabulek 90

Úvodem

Ve své diplomové práci se zaměřuji na tvorbu samoobslužných pracovních listů určených pro rodiny s dětmi. Hlavní pozornost je věnována návrhu a realizaci pedagogicky promyšlených a výtvarně atraktivních edukačních materiálů pro vybrané expozice Muzea Komenského v Přerově, kde působím jako muzejní pedagog. V současnosti zde chybějí materiály, které by návštěvníkům umožnily samostatně a aktivně objevovat expozice mimo rámec nabízených doprovodných programů.

Cílem mé práce je vytvořit sadu samoobslužných pracovních listů, které budou podporovat mezigenerační spolupráci v rámci návštěvy muzea a přiblížit návštěvníkům – dětem i dospělým – dané téma a usnadnit jim porozumění obsahu expozice.

Práce vychází z analýzy vybraných domácích i zahraničních pracovních listů, z teoretických poznatků o muzejní edukaci. Vytvořené listy byly v rámci diplomové práce ověřeny přímo v praxi, a na základě zpětné vazby od návštěvníků, uvedené v závěrečné kapitole, je budu dále upravovat a rozvíjet. Mým cílem je postupně vytvořit ucelenou sadu pracovních listů i pro další expozice muzea.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se věnuje charakteristice muzea jako vzdělávací instituci, návštěvníkům, mezigenerační spolupráci v muzeích a galeriích a didaktickým prostředkům s důrazem na pracovní listy. Praktická část se zaměřuje na konkrétní expozice Muzea Komenského v Přerově, na využívání pracovních listů při edukaci a na samotnou tvorbu autorských samoobslužných pracovních listů.

Výsledkem práce je soubor tří samoobslužných pracovních listů určených pro rodiny s dětmi, které podporují aktivní zapojení při prohlídce expozic a pomáhají dětem i dospělým vnímat vystavené exponáty pozorněji a objevovat nové informace poutavou formou.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Muzeum jako vzdělávací instituce

1.1 Pohled do historie

Sběratelství, které původně sloužilo k demonstraci postavení šlechty, panovníků a církve, se postupně vyvinulo v muzejní činnost. Muzea se začala otevírat širší veřejnosti koncem 17. století, s výrazným nárůstem v 18. století, kdy vznikla řada světově známých muzeí[1] (Drobný, Vykoupilová, 2020, s. 17-18). Právě v 18. století došlo k výraznému posunu díky rozvoji přírodních věd. Vznikaly nové šlechtické sbírky, které začaly upřednostňovat vědecké a programové prvky, zejména v mineralogii, paleontologii a botanice. Systematické studium přírody se stalo klíčovým pro pokrok, vyžadovalo odborné znalosti a dostatek studijního materiálu, což vedlo k cílenému budování sbírek jako základu vzdělávací a badatelské činnosti (Špét, 2003, s. 11).

Muzejně-pedagogické aktivity mají již dlouhou historii. Systematická muzejní pedagogika začala koncem 19. století, kdy Louvre zavedl první stálou muzejně-pedagogickou službu (Jůva a kol., 2014, s. 8). Už na začátku 19. století byly obrazy v Louvru doplněny o vysvětlující popisky, byl vytvořen katalog sbírek, který byl zaměřen na laické publikum a obrazy byly rozmístěné časově chronologicky, což lze bezpochyby považovat za didaktický aspekt (Šobáňová, 2012, s. 95). Alfred Lichtwark, první ředitel hamburské Kunsthalle od roku 1886 až do své smrti v roce 1914, prosazoval intenzivní vzdělávací programy pro děti a mládež, podporující jejich tvořivost. Americký pedagog John Dewey zdůrazňoval význam muzea jako zdroje lidského vědění. Německé muzeum v Mnichově, otevřené v roce 1903, bylo jedním z prvních muzeí s primárním vzdělávacím cílem (Jůva a kol., 2014, s. 8).

Jůva a kol. (2014) dále uvádí, že vybrané historické impulsy rozvoje muzejní pedagogiky ukazují, že i dnes jsou některé starší muzejně-pedagogické koncepce stále relevantní. Tyto koncepce se zaměřují zejména na:

- podněcování zážitků návštěvníků muzea,
- interakci lidí s muzejními vzdělávacími objekty,

[1] 1753 Britské muzeum v Londýně; 1764 Ermitáž v Petrohradě; 1793 Louvre v Paříži.

- vlastní bádání,
- rozvoj a podporu umělecké, technické, vědecké, pracovní a další kreativity,
- systematickou spolupráci se školami, založenou na odborné přípravě učitelů (Jůva a kol., 2014, s. 8).

Šobáňová dále uvádí, že u nás v českých zemí sice muzea vznikla v 19. století podle tehdejších trendů, nicméně, muzejní edukace v té době nebyla tak rozvinutá jako dnes. Muzea sice deklarovala svou výchovnou funkci, ale byla vnímána především jako instituce podporující vzdělanost a rozvoj vědy a umění. Muzejníci považovali za hlavní úkol muzea vědecké bádání, přičemž muzeum chápali jako vědecký a výzkumný ústav. Vznik muzeí byl rovněž ovlivněn národním hnutím, takže první muzea v Česku měla za cíl také posilovat patriotismus a budovat národní identitu v rámci rakouské monarchie (Šobáňová, 2012, s. 122-123). Autorka dále uvádí, že muzea původně sloužila jako místa pro prezentaci sbírek a umožnění jejich studia odborníkům. Expozice či výstavy v těchto institucích často představovaly pouhé vystavení všeho, co muzeum vlastnilo. Umělecká muzea například ukazovala co nejvíce děl uspořádaných v řadách nad sebou, známých jako "rám na rám". Pro návštěvníky byly tyto expozice často zmatené a nepřehledné, což snižovalo jejich deklarovaný výchovný a vzdělávací přínos. V 19. století vzrostla vzdělávací funkce muzea a to je pro dnešní muzeum podstatné (Drobný, Vykoupilová, 2020, s. 12).

Beneš (1981) také píše: *„V muzeu nejde pouze o nabídku nových poznatků, ale i upřesňování poznatků již dříve získaných. Vůbec se nejedná o poznávání světa v nějakém samoúčelném pojetí jen pro hromadění poznatků, ale i o schopnost aplikovat je v každodenní praxi ve vztazích ke světu, přírodě, k práci a k rozvoji společnosti. Nejde jen o obsah poznání samého, ale i o prožitky a dojmy z kvality zdrojů poznání a způsobu komunikace, založené na konkrétní smyslové zkušenosti."* (Beneš, 1981, s. 95).

Šobáňová (2012) si všímá, že na otázku, zda může být muzeum považováno za výchovnou či vzdělávací instituci, existují různé odpovědi. Jak dále vysvětluje, někteří striktně odmítají roli muzea ve vzdělávání, zatímco jiní ji považují za hlavní účel. První skupina se zaměřuje na vědeckou činnost muzea a tradiční způsoby šíření informací, jako jsou expozice a publikace. V tomto pohledu muzeum slouží jako otevřená kniha plná vědění. Druhá skupina klade důraz na výchovný význam muzea. Z jejich pohledu by muzeum mělo nejen uchovávat, zkoumat

a vystavovat sbírky, ale také se starat o jejich srozumitelnost a užitečnost pro návštěvníky. Podle tohoto názoru by muzeum mělo aktivně a systematicky předávat znalosti, fungovat jako místo, kde se učíme číst z této knihy vědění. Tyto rozdílné názory jsou výsledkem různých pohledů na roli muzea (Šobáňová, 2012, s. 356).

1.2 Akcenty současné muzejní edukace

Muzejní vzdělávání může mít formální a neformální vzdělávací formy učení. V rámci spolupráce muzea se školami, muzejní edukace přispívá k formálnímu vzdělávání, které je povinné, uznávané a systematické. Organizované muzejně-pedagogické aktivity často spadají do neformálního vzdělávání, které probíhá mimo tradiční vzdělávací systém. Tyto aktivity, vedené muzejními pedagogy nebo odborníky, zahrnují záměrné a koordinované učení (Jůva a kol., 2014, s. 7).

Mezi klasické formy neformálního vzdělávání v muzeu patří organizované doprovodné akce, jakými mohou být přednášky, komentované prohlídky, edukační programy a různé workshopy, ale i příměstské tábory a zájmové kroužky vedené při muzejní instituci. Tyto aktivity jsou velice běžné a obzvláště oblíbené. Podobné programy často cílí i na rodiny s dětmi a seniory, kteří je vděčně využívají (Drobný, Vykoupilová Pavla, 2020, s. 56).

Učení je v takovém neformálním prostředí dobrovolné a je poháněno zvědavostí, objevováním a sdílením zážitků se společníky. Je důležité mít na paměti, že toto neřízené učení, ke kterému dochází v muzeích, je vedlejším produktem volné interakce mezi návštěvníkem a vystavenými exponáty (Screven, 2019).

Dále Drobný a Vykoupilová (2020) v knize uvádí, že moderní muzea hrají klíčovou roli i v informálním vzdělávání, které je nedílnou součástí celoživotního učení. Přispívají k němu buď přímo, podporou vzdělávacích procesů svých návštěvníků, nebo nepřímo prostřednictvím jiných digitálních médií. I když informální vzdělávání je charakteristické svou neorganizovaností, nesystematičností a nekoordinovaností, odborná a estetická úroveň muzeí zajišťuje jejich významný pozitivní vliv na široké spektrum informálního učení (Jůva a kol., 2014, s. 8).

Jak se v další literatuře uvádí, muzea hrají nezastupitelnou roli mezi kulturními institucemi, které dlouhodobě podporují vzdělávání (formální, neformální a informální) a učení pro různé cílové skupiny, včetně školních tříd. Muzea svou povahou připravují pro široké publikum výstavy a expozice, které prezentují exponáty jako nositele informací a zdroje poznání. Toto poznání může motivovat návštěvníky po celý jejich život a stát se impulsem k dalšímu vzdělávání. Ovšem muzeum do tohoto systému vzdělávání vstupuje nejčastěji jako partner formálních vzdělávacích institucí, tedy škol (Jagošová, 2020, s. 333-335).

Není tedy žádným překvapením, že muzejní pedagogika úzce souvisí s mnoha pedagogickými disciplínami, včetně předškolní a školní pedagogiky, andragogiky a geragogiky. Tradiční spolupráce se školami vyžaduje silný vztah k didaktice a oborovým didaktikám, zejména v historii, přírodních a technických vědách a umění. Volnočasové aktivity propojují muzejní pedagogiku s animativní didaktikou[2] a pedagogikou zážitku. Současné úsilí o inkluzi zdůrazňuje spolupráci se speciální a sociální pedagogikou, zaměřenou na jedince se zdravotním a sociálním znevýhodněním (Jůva a kol. ,2014, s. 9). *„Toto edukační působení přitom rozvíjí všechny složky osobnosti jedince; není pouze osvojováním znalostí, nýbrž zaměřuje se také na rozvoj jeho postojů, schopností, dovedností atd. Muzejní edukace je komplexním procesem, který má své cíle, obsah, etapy, probíhá podle pedagogických zásad a s užitím vhodných metod, forem a didaktických prostředků."* (Šobáňová, 2012, s. 357-358). Dále autorka ve své knize uvádí, že *„muzeum být výchovnou institucí nejenom může, ale dokonce „musí": a to jednak přímo ze své podstaty, ale také v reakci na současné společenské potřeby."* (Šobáňová, 2012, s. 359).

Podle Žalmana není muzeum primárně vzdělávací instituce a nemůže plně nahradit proces vyučování, ovšem může ho účinně doplňovat, rozšiřovat a prohlubovat. Klíčové však je, aby role muzea ve vzdělávacím systému byla správně chápána, vyžadována, aktivně podporována a využívána školami. Pro Žalmana je muzeum místem, *„kde je možné si vzdělání doplnit, rozšířit a prohloubit, ověřit a upevnit si již nabyté znalosti, inspirovat se a motivovat, ale nikoli základní znalosti nabít. Muzeum tedy je vzdělávací institucí, ale nikoli ve smyslu učení a tím se zcela zásadně liší od školy."* (Žalman, 2005, s. 8-9). Zároveň by muzea neměla být vnímána pouze

[2] Animativní didaktika, jinak řečeno jako didaktika volného času.

jako didaktické pomůcky pro výuku, ale jejich předměty by měly být centrem vzdělávacího procesu, kde mohou plně odhalit svůj význam a přispět ke kulturnímu rozvoji (tamtéž, s. 8-9).

1.3 Cíle muzejní edukace

Muzea jako výchovné instituce přispívají k předávání a rozvoji kultury, což je základním úkolem výchovy. Smysl muzea se naplňuje, když návštěvník vstoupí do interakce s exponáty a jejich prostřednictvím získá nové zkušenosti, poznatky a hlubší porozumění světu. Tento hluboký výchovný význam muzea ospravedlňuje jeho existenci. Muzeum by mělo cílit na co největší počet návštěvníků, ale jeho význam nelze měřit pouze statistikou. Důležitý je také nepřímý vliv muzea na společnost, přetvářející její kolektivní vědomí a paměť (Šobáňová, 2012, s. 357).

Muzeum je výchovnou institucí, která přispívá k předávání a rozvoji kultury a civilizace, což je i hlavním cílem výchovy. Jeho obecné cíle se shodují s cíli výchovy a jsou naplňovány skrze muzeálie. Skutečný smysl muzea se však projeví až ve chvíli, kdy návštěvníci vstoupí do interakce s exponáty a získají hlubší pochopení, zkušenosti a poznatky. Tento proces probíhá hlavně během edukačních aktivit, které vedou k plnohodnotnému rozvoji jednotlivce i celé společnosti. Muzeum tak získává hluboký význam díky tomu, že návštěvníci odcházejí obohaceni a změněni novými poznatky a zážitky (Drobný, Vykoupilová, 2020, s. 52-53).

Motivace k návštěvě muzeí souvisí s poměrem výchovy a vzdělávání a je ovlivněna osobními zájmy, potřebami, úrovní vzdělání, společenským prostředím a vztahem ke kultuře. Záleží také na typu návštěvníka, který může být náhodným turistou, zvídavým a zainteresovaným návštěvníkem, nebo specializovaným zájemcem. Beneš (1981) vytvořil dotazníky pro návštěvníky, ve kterých se ptal na motivaci návštěvy muzea. Výsledkem je tato sestupná řada:

1. *„Poučení: poučit se o vývoji přírody, společnosti, umění, vědy a techniky.*
2. *Potěšení: obohatit rozhled prohlídkou krásných věcí.*
3. *Podívaná: uspokojit potřebu vidět věci vzácné, raritní, odlišné od běžných předmětů v životním prostředí.*
4. *“Jen tak”: (vyplnit nějak volný čas).*

V oblasti muzeí dominuje výrazně poučení, zatímco v galeriích převažují výrazně potěšení z prožívání estetických kvalit uměleckých děl." (Beneš, 1981, s. 97).

Pokud se na muzeum díváme z perspektivy návštěvníka, pak slouží jako místo zábavy, potěšení, ale i vzdělání a poučení; funguje tak jako prostředník interpretačních, komunikačních, poznávacích a výukových procesů. Muzeum sehrává významnou úlohu v procesech socializace a enkulturace jedince. K těmto procesům patří i výchova, kterou může iniciovat jednotlivec nebo jakákoli instituce s výchovně-vzdělávacím potenciálem (Šobáňová, 2012, s. 355). Současná muzea se zaměřují na širokou škálu aktivit, mezi nimiž vzdělávací role získává zvláštní význam. Tato funkce, vedle ostatních úkolů jako je kompletace sbírek, evidence, ochrana a výzkum, je klíčová pro poslání moderních muzeí (Kovziashvili, 2023, s. 184). Dnes je patrné, že muzea mají schopnost oslovit široké spektrum lidí a poskytnout jim různorodé programy jako workshopy, školení, přednášky, promítání filmů, koncerty, rodinné aktivity, edukační programy či exkurze. Toto rozmanité spektrum přínosů přispívá k vzdělání a celkovému rozvoji společnosti (Kovziashvili, 2023, s. 185).

Výše zmíněné akcenty současné muzejní edukace tvoří důležitou součást nejnovější definice ICOM, dle které je muzeum *"...stálá nezisková instituce ve službách společnosti, která odborně zpracovává, sbírá, konzervuje, interpretuje a vystavuje hmotné i nehmotné dědictví. Muzea jsou otevřená veřejnosti, přístupná a inkluzivní. Podporují a rozvíjejí rozmanitost a udržitelnost, fungují a komunikují eticky, profesionálně a za účasti různých komunit. Nabízejí rozličné podněty pro vzdělávání, potěšení, reflexi a sdílení vědomostí."* (ICOM, 2022).

2 Návštěvníci muzea a jejich charakteristiky

Muzejní publikum tvoří různorodou skupinu lidí, kteří přicházejí do muzea za poznáním, ale i zábavou, odpočinkem a inspirací. Návštěvníci jsou různého věku, mají různé zájmy, stupeň vzdělání, znalosti a zkušenosti, pocházejí z různých profesí a socioekonomických skupin a liší se i fyzickými možnostmi a specifickými potřebami. Jedná se jak o jednotlivé návštěvníky z řad nejširšího laického publika a odborníků, tak i organizovaných skupin jakými jsou rodiny, školní skupiny, turistické skupiny a další. Muzeum navštěvují malé děti i dospělí, což vyžaduje pochopení vývojové psychologie a ontogeneze. Muzeum se zaměřuje také na skupiny se specifickými potřebami, jako jsou senioři, cizinci, menšiny a osoby s hendikepem. Muzeum se historicky vyvíjelo, přičemž dnes klade důraz na vztah s návštěvníky a nabízí jim vhodně připravené programy, které zohledňují jejich různé potřeby. Dnešní muzeum si je vědomo, že bez návštěvníků by nemohlo fungovat.

Nejpočetnější a stěžejní návštěvnickou skupinou jsou **děti**. Když dítě v muzeu získá pozitivní zkušenost a zprostředkujeme mu příjemný zážitek, je opravdu velká šance, že se bude v budoucnu do muzea vracet. Díky aktivitám, které muzeum pro tuto početnou skupinu tvoří, si vytváří návštěvníky i do budoucna. Dost často se stává, že dítě vůbec poprvé navštíví muzeum skrze účast na edukačním programu pro školy, které muzeum vytváří a nabízí. Později některé děti přivádí do muzea své rodiče, kteří v muzeu „nebyly ani nepamatují" s tím, že jim chtějí vše ukázat a povyprávět své zážitky.

Pro potřeby této diplomové práce můžeme dítě rozdělit do tří vývojových kategorií dle Vágnerové (2000):

1. předškolní věk, který zahrnuje obvykle období od 3 let po vstup do školy;
2. školní věk, který zahrnuje věk dítěte od 7 do 11 let;
3. a období dospívání, které se vymezuje od 11 let do vyspělosti (Vágnerová, 2000, s. 102, 148, 209).

Předškolní věk, obvykle od 3 do 6 let, je obdobím intenzivního fyzického, kognitivního a sociálního vývoje. Děti v tomto věku rychle rostou a zdokonalují své motorické dovednosti, což zahrnuje zlepšení koordinace, rovnováhy a jemné motoriky, například při kreslení nebo stavění stavebnic. Kognitivně začínají rozvíjet základy logického myšlení, zlepšuje se jejich

paměť a schopnost řešit jednoduché problémy. Jazykový vývoj je také výrazný; děti si rozšiřují slovní zásobu, začínají tvořit složitější věty a zlepšuje se jejich schopnost komunikovat s okolím (Vágnerová, 2000, s. 102).

V předškolním věku děti rozvíjejí své sociální dovednosti, učí se spolupracovat s ostatními, sdílet a řešit konflikty. Hra je hlavním prostředkem učení, přičemž děti napodobují dospělé a zkoumají různé role ve společnosti. Emočně se začínají lépe orientovat ve svých pocitech, postupně si osvojují základní pravidla seberegulace a empatie. Toto období je také charakteristické tím, že děti vytvářejí první přátelství a učí se základům sociálního chování, což zahrnuje dodržování pravidel a respektování ostatních (Vágnerová, 2000, s. 132-133).

Období **školního věku** zahrnuje děti přibližně ve věku 7-11 let. Vývoj každého jedince je silně individuální, ovšem mezi obecné charakteristiky mohu uvést např. větší zaměření na pochopení okolního světa a s tím související hry, u kterých dávají přednost nápodoby reálné situace. Během tohoto období se všestranně rozvíjí dovednosti, zlepšuje se hrubá i jemná motorika, rozvíjí se řeč a slovní zásoba, stejně jako schopnost psaní, kreslení a smyslové vnímání (Vágnerová, 2000, s. 207-208).

U dětí se také rozvíjí sociální a emocionální stránka osobnosti. Jsou schopni lépe interagovat a více spolupracovat. Zlepšuje se jejich schopnost seberegulace, odolnost vůči zátěži a adaptabilita. Postupně si osvojují sociální normy a hodnoty, přičemž se jejich morální úsudky zlepšují a začínají rozlišovat mezi správným a nesprávným jednáním. Posilují se sociální role a děti začínají projevovat zájem o budoucí povolání, přičemž při sebehodnocení dokážou objektivně zhodnotit své vlastnosti a schopnosti. Trvalejší vztahy přátelství se vytvářejí kolem 10. roku a s tím souvisí i postupný vývoj vlastní identity (Drobný, Vykoupilová, 2020, s. 151-152).

Dospívání obvykle začíná kolem 11. roku věku dítěte a končí svou vyspělostí. Toto období je známé svou bouřlivostí a rychlými změnami. Puberta je charakterizována rychlým fyzickým, emocionálním a sociálním vývojem, se kterým se mladí lidé musí vypořádat. Psychické změny se projevují emoční labilitou a impulzivitou, rozvojem abstraktního myšlení, kritického hodnocení a formování vlastní identity a své role ve společnosti. Sociálně se více zaměřují na vztahy s vrstevníky díky čemuž získávají zkušenosti a připravují se na trvalejší emoční vztahy v dospělosti. *„Pociťují rozpor mezi hodnotami mladé a starší generace, hodnotami rodiny*

a vnější společnosti. Ač se snaží o dosažení vlastní samostatnosti a uvolnění ze závislosti na rodičích, obvykle si udržují pozitivní vztahy k rodičům, ať je jakkoli kritizují; rodiče jsou v tomto období též nejdůležitějším zdrojem sociální opory a základní hodnoty a morální postoje si přenášejí z rodiny." (Drobný, Vykoupilová, 2020, s. 153).

Dospělí v muzeu mohou zastávat funkci doprovodu dětských návštěvníků (tj. např. učitelé, vedoucí dětských kroužků a klubů, rodiče, prarodiče a další rodinní příslušníci), nebo jako součást smíšené skupiny (např. nejrůznější zájezdy) či fungovat jako zcela samostatná kategorie, ať už jako individuální nebo skupinový návštěvníci. Ani ti však netvoří zcela homogenní skupinu a liší se v řadě aspektů, jako je např. bydliště, vzdělání, socioekonomický status, pohlaví, etnická příslušnost, profese, zájmy a rodinný stav, i v dalších identifikačních údajích, kterými lze vymezit skupinu dospělých (Jensen, 1994, s. 272-273).

Období dospělosti se dělí na mladou dospělost (20–35 let), střední dospělost (35–45 let) a pozdní dospělost (45–60 let). Raná dospělost je charakterizována dosažením osobní zralosti, včetně plné odpovědnosti, ekonomické nezávislosti, rozvoje osobních zájmů a stabilních partnerských vztahů (Vágnerová, 2000, s. 371-373).

Střední dospělost je dobou plné výkonnosti a relativní stability, kde se rozvíjí postformální myšlení kombinující logiku a emoce, což pomáhá efektivně zvládat praktické problémy. Lidé v této fázi dosahují vrcholu v řešení problémů a udržují stabilní intelektuální schopnosti a výkon. Významnou roli hraje také pracovní činnost a volnočasové aktivity, které přispívají k jejich osobnímu rozvoji a sociálním vztahům (Vágnerová, 2000, s. 399-400).

Pozdní dospělost přináší bilancování životních rozhodnutí a dosažených cílů, kdy lidé často rekapitulují svůj život a hodnotí své volby v profesním i osobním životě. Toto období může vést k větší moudrosti a porozumění sobě i ostatním. Po odchodu dětí z domova mají více volného času a méně starostí, tělesné a duševní stárnutí je ještě nezatěžuje. Mohou se setkat s krizí středního věku, ale také s lepším pochopením svého života a jeho smyslu. Sociální změny, jako je odchod do důchodu nebo péče o stárnoucí rodiče, ovlivňují jejich každodenní život a přinášejí nové výzvy (Drobný, Vykoupilová, 2020, s. 153-154).

„Právě prožívaná fáze období dospělosti se pochopitelně do určité míry promítá do proměny preferencí výběru z nabízených muzejních programů podle témat a námětů, které považuji za

zajímavé, atraktivní či přínosné. Tyto preference jsou však úzce provázány s jejich měnícími se sociálními rolemi." (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 191).

Jagošová, Jáva, Mrázová (2010) rozlišují rozlišují čtyři základní typy dospělých návštěvníků, které vychází z výzkumů participace dospělých v nabízených muzejně-pedagogických programech: prvním typem lidí nazývá muzejními edukanty, kteří navštěvují muzeum za účelem naplnění svých vzdělávacích potřeb. Druhý typ tvoří muzejní nadšenci, kteří si užívají trávení volného času v muzeu. Třetí typ zahrnuje sběratele nových dovedností, kteří si vybírají muzejní programy podle toho, jaké konkrétní dovednosti nebo oblasti chtějí rozvíjet. Čtvrtý typ jsou socializátoři, tedy ti, kteří do muzea chodí hlavně kvůli možnosti setkávat se s lidmi a rozvíjet sociální vztahy (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 191).

Skupina **seniorů** tvoří významnou část návštěvníků muzea. Stárnutí je proces postupných změn ve struktuře a funkcích organismu, který vede k vyšší zranitelnosti a snížení schopností a výkonnosti jedince. Současné demografické složení čelí stárnutí populace, díky čemuž se tato témata integrují do každodenního života paměťových institucí. Tyto instituce, aby byly stále otevřené a přívětivé, musí reagovat na potřeby těchto návštěvníků, které vychází ze stárnutí, což je pro každého jedince zcela individuální proces. Ovšem stárnutí má několik společných charakteristických rysů, mezi které Šerák (Drobný, Šerák, 2016) uvádí:

- psychosociální změny;
- zpomalení psychomotorického tempa;
- pokles schopnosti celkové adaptability;
- změna procesu vnímání a pozornosti;
- změna paměťových procesů;
- proměna afektivního prožívání;
- zvýraznění stávajících typických vlastností (Drobný, Šerák, 2016, s. 13).

„Naopak sociální inteligence, tvořivost, schopnost morálního usuzování zůstávají zachovány do vysokého věku a osobní růst může dále pokračovat i ve stáří." (Jagošová, in Drobný, Vykoupilová, 2020, s. 155).

Co je podstatné, tak *„pamětníci hrají významnou roli při inscenování muzejní prezentace nepříliš vzdálené historie. Jejich vztah k tématu je autentický. Jsou zdrojem informací a také je*

třeba na jejich osudy a zážitky brát ohled." (Drobný, Šerák, 2016, s. 32). V těchto momentech musíme ke každému návštěvníkovi přistupovat s empatií, obzvláště pokud se jedná o citlivá témata. Drobný dále dodává, že *„jeho osobní zážitky a zkušenosti jsou skutečnou součástí historie, výsledky bádání a dnešní odborná diskuze jen její dobově podmíněnou interpretací."* (Drobný, Šerák, 2016, s. 32).

Z toho jasně vyplývá, že v každé fázi života má jedinec specifické potřeby a očekávání spojené s návštěvou muzea. Muzejní edukaci do značné míry ovlivňuje znalost a porozumění různým skupinám návštěvníků, jejich charakteristikám a individuálním potřebám. Jen na tomto základě lze vytvářet kvalitní vzdělávací programy, které budou pro konkrétní publikum nejen poutavé a přínosné, ale především přizpůsobené jejich schopnostem, zájmům a možnostem.

U dětí může být muzeum místem objevování a učení a fascinujícím dobrodružstvím, které podněcuje jejich zvědavost a fantazii. V dospělosti se může jedinec obracet k muzeu jako k místu se zábavnými a vzrušujícími výstavami, které podporují jeho osobní zájmy, inspirují a zároveň mu poskytují prostor pro společenské setkávání, ale i relaxaci. Zatímco ve stáří může být prostředkem k oživení vzpomínek. Je tedy důležité, aby muzea přizpůsobovala své programy a expozice potřebám a zájmům různých věkových skupin, aby mohla oslovit co nejširší spektrum návštěvníků a poskytnout jim obohacující zážitek.

2.1 Návštěvnická skupina – rodiny s dětmi

Za klíčovou cílovou skupinu této práce považuji **rodiny s dětmi**. Tato skupina návštěvníků vychází z již popsaných kategorií – dětí, dospělých a seniorů – a spojuje v sobě jejich specifické rysy. Rodiny s dětmi představují heterogenní celek s různorodými potřebami, očekáváními a způsoby vnímání kulturních či volnočasových nabídek. Právě tato různorodost činí rodiny s dětmi mimořádně podnětným objektem zájmu při tvorbě a realizaci cílených programů.

Jagošová (2010) uvádí, že vždy je důležité si uvědomit, že rodiny tráví v muzeu většinu času konverzací a sdílením svých znalostí, přičemž si vzájemně kladou otázky týkající se výstavy jako celku nebo konkrétních témat v daném kontextu. Je klíčové reagovat na tuto interakci přípravou vhodných muzejních programů a materiálů například samoobslužných

mezigeneračních listů (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 193). Ovšem dalším možnostem, kdy se podporuje tento mezigenerační dialog, se budu věnovat v následující kapitole.

Autoři dále uvádějí, že v posledních letech se muzea stále více zaměřují na podporu komunitního učení a vytváření prostředí, které podněcuje smysluplné trávení času, a to nejen jednotlivcům, ale i skupinám napříč generacemi (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 202). Z toho nám jasně vyplývá, že zde je velmi vysoký potenciál mezigenerační komunikace, spolupráce a učení se od sebe navzájem.

Jak uvádějí Jagošová, Jůva a Mrázová (2010), rodiny přistupují k návštěvě muzea s určitou představou o jeho funkci – očekávají nejen pasivní přísun informací, ale především možnost aktivního zapojení. Klíčovým aspektem jejich návštěv bývá příležitost něco si vyzkoušet, tvořit, manipulovat s předměty a společně sdílet zážitky, které obohacují jak jednotlivce, tak rodinu jako celek. Muzeum je pro ně atraktivní tehdy, pokud poskytuje prostor, v němž se cítí příjemně, bezpečně a nejsou vystaveny vnějším tlakům, například časovému stresu. Tento typ návštěvy tak není vnímán pouze jako forma vzdělávání či trávení volného času, ale především jako příležitost pro budování a upevňování mezilidských vztahů v rámci rodinného kruhu. Výzkumy potvrzují, že právě tento prvek sdílení a společně stráveného času hraje v motivaci rodin významnou roli (tamtéž, str. 193).

Jak upozorňuje Hooper-Greenhill (1996), rodinná návštěva muzea může být iniciována na základě pozitivní zkušenosti dítěte z předchozí školní exkurze. V takovém případě se dítě stává aktivním zprostředkovatelem zážitku a může sehrát klíčovou roli při motivaci ostatních členů rodiny k opětovné návštěvě (Hooper-Greenhill, 1996, s. 101).

S tímto mám též osobní zkušenost. Stalo se mi, že do muzea přišel chlapec v předškolním věku spolu s maminkou. Ta prozradila, že chlapec ji chtěl tak moc ukázat muzeum, kde byl se školkou, až ji přemluvil a vydali se na výlet. Sama také prozradila, že v muzeu nebyla spousty let.

3 Mezigenerační spolupráce v muzeích a galeriích

Rodiny s dětmi tvoří jednu z nejvýznamnějších skupin návštěvníků muzeí a galerií. Vyznačují se aktivní komunikací mezi členy rodiny, sdílením zážitků a nových poznatků. Rodiče podporují učení a zapojení svých dětí v expozicích a spojují vystavené exponáty s předměty z jejich každodenního života. Namísto četby popisků a textových panelů preferují relaxační zóny, didaktické prvky a hry, dostatek prostoru a toleranci k projevům dětské zvídavosti. Rodina může buď zůstat pohromadě a podílet se na aktivitách společně, nebo se rozdělit a děti se zapojí do muzejních aktivit individuálně (Falk a Dierking in Šobáňová, 2014, s. 141-143).

S rozvojem muzejní pedagogiky se postupně rozvíjí také muzejní edukace, jejímž cílem je oslovit různé skupiny návštěvníků, včetně dětí a rodin s dětmi. Muzea nabízí programy, které rodiče lákají s vidinou zábavy a poučení svých dětí. Někdy je to ovšem naopak. Návštěva muzea může být uskutečněna na popud samotného dítěte, které muzeum navštívilo například při edukačním programu se školní skupinou. Děti byly z muzea nadšené a tak se rozhodly, že do muzea zavedou i své rodiče. Jednoduše řečeno, muzea jsou vnímána jako příležitost být spolu a bavit se. (Hooper-Greenhill, 1996, s. 101-103).

Hooper-Greenhill dále uvádí, že mnohá muzea si později uvědomila učení dospělých prostřednictvím dětí. Z toho důvodu muzea začala přidávat do výstav štítky, aby je četli dětem, nebo aktivity, které mohou děti začít, ale do kterých se mohou zapojit i dospělí (Hooper-Greenhill, 1996, s. 104).

Rodinná skupina nemusí být chápána v jejim tradičním významu (otec, matka, dítě), ale může se jednat spíše o rozmanitou skupinu dospělých a dětí s různorodými příbuzenskými vazbami. Tato rodina může zahrnovat rodiče, nevlastní rodiče, prarodiče, nevlastní prarodiče, sourozence, bratrance, sestřenice a dokonce i kamarády. Rozsah rodiny tak může sahat od novorozenců a kojenců až po prarodiče v seniorském věku (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 193).

Prarodiče jsou často nositeli “rodinných příběhů” a hrají klíčovou roli v upevňování sounáležitosti v rodině. Jejich zkušenosti a příběhy přispívají k bohatství rodinné historie, která se prolíná s tématy zpracovanými v muzeích, ať už jde o minulost či současnost. Svými konkrétními příběhy, vzpomínkami a osudy obohacují edukaci a kulturní povědomí svých

vnoučat, čímž formují jejich chápání historie a kultury (Drobný, Vykoupilová, 2020, s. 178). Drobný dále uvádí, že *„pamětníci hrají významnou roli při inscenování muzejní prezentace nepříliš vzdálené historie. Jejich vztah k tématu je autentický. Jsou zdrojem informací a také je třeba na jejich osudy a zážitky brát ohled."* (Drobný, Šerák, 2016, s. 32).

Dále ovšem upozorňuje, že tato skutečnost může být i jistým rizikem. Rozpor mezi životním příběhem pamětníka a interpretací minulosti odborníky představuje jasný etický aspekt. Kromě závazku pravdivosti a věcnosti při zpracování citlivých témat je v muzeu nezbytný také empatický přístup ke každému návštěvníkovi. Jeho osobní zkušenosti tvoří skutečnou část historie, zatímco výzkum a současná odborná debata nabízejí pouze dobově podmíněnou interpretaci. Z tohoto důvodu by v muzeu neměl nikdy převažovat vědecký výklad světa nad úctou k jedinečnosti každé lidské osoby a její mravní a intelektuální integritě (Drobný, Šerák, 2016, s. 32).

Je důležité mít na paměti, že rodiny tráví v muzeu většinu času v konverzacích a sdílením svých znalostí, přičemž společně usilují o shromáždění co nejvíce informací. Vzájemně si kladou otázky, které se týkají buď výstavy obecně, nebo konkrétního tématu v daném kontextu, a aktivně se snaží propojit své znalosti (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 193).

ICCROM, Mezinárodní centrum pro konzervaci a restaurování kulturního dědictví, je mezinárodní organizací, která si klade za cíl podporovat zachování různých forem kulturního dědictví v celosvětovém měřítku. Vytvořili příručku INTER-COLLECT: *Intergenerational Toolkit for Museum Collections*, která poskytuje nápady na aktivity podporují mezigenerační dialog skrze sbírky muzeí. Zaměřuje se na tři hlavní přístupy komunikace: vyprávění příběhů, spoluvytváření a mentoring. Tato sbírka nástrojů je určena pro muzejní pedagogy a dobrovolníky v oblasti kulturního dědictví, kteří chtějí využít potenciál svých sbírek k organizaci programů zapojujících lidi z různých generací (Centrum pro prezentaci kulturního dědictví, 2023). Jako příklad mohu uvést aktivitu s názvem "Intergenerational speed-dating", přičemž jde o komunikaci mezi dvěma různě věkovými účastníky na různá témata. Účastníci sedí naproti sobě a sdělují své osobní příběhy vztahující se k zadanému tématu. Celou činnost řídí facilitátor, který zadává náměty k debatě a zároveň funguje jako časoměřič (Nikolić, 2022).

Nabídka programů určené pro rodiny s dětmi se stále více a více rozšiřuje. V zahraničí například ve vídeňském muzeu MUMOK mají v nabídce nedělní workshopy inspirované uměleckými díly,

na kterém společně zkouší různé experimentální výtvarné techniky (Museum moderner Kunst Stiftung Ludwig Wien, 2024).

Podobné programy se ovšem vyskytují i u nás. Například GASK v Kutné hoře nabízí své programy GASK rodinám. Na svých stránkách mají výstižně uvedeno: *„Spolu se ptát. Spolu hledat odpovědi na otázky. Spolu tvořit. Spolu pronikat do moderního a současného umění. Dvě generace, dva úhly pohledu, dva zdroje postřehů a nápadů."* (Galerie Středočeského kraje, 2021).

Galerie DOX v Praze má program pro rodiny s dětmi s názvem BABYDOX. Samotná galerie je známá svými tématy, které jsou mnohdy provokativní a reflektují aktuální společenské problémy. O to více může být tato mezigenerační spolupráce s různými názory a úhly pohledu zajímavá (Centrum současného umění DOX, 2024).

4 Didaktické prostředky v muzejní edukaci

Efektivní využití vzdělávacího potenciálu muzea a jeho představení návštěvníkům atraktivním a poutavým způsobem je hlavním cílem muzejní pedagogiky. Tento obor sleduje a formuje proces učení a výchovy v muzejním prostředí. Díky interdisciplinární povaze muzejní pedagogiky lze v muzeích úspěšně spojit vědecké a kulturní poslání této instituce s aktivním zapojením do výchovně vzdělávacích procesů ve společnosti (Jagošová, 2010, s. 203).

Šobáňová (2012) ve své knize *Muzejní edukace* uvádí, že didaktické prostředky nejsou jen předměty ve výuce, ale i vybavení, které napomáhají k dosažení edukačních cílů spolu s vyučovací metodou a organizační formou. Tyto didaktické prostředky jsou potřebné pro proces učení a umožňují zapojit během výuky co nejvíce smyslů (Šobáňová, 2012, s. 100). *„Využití vhodných didaktických prostředků by mělo být funkční součástí každé edukace, tedy i té muzejní"* (Šobáňová, 2012, s. 107).

Didaktické prostředky se mohou klasifikovat do skupin, přičemž ve své práci uvedu dvě konkrétní klasifikace a to dle Josefa Beneše (1981) a Josefa Malacha (1993).

Klasifikace didaktických prostředků dle Josefa Beneše:

podle funkce	podle vnější podoby
1. AUTENTICKÉ: originální výtvory, jež nesou přímo ve své hmotě poselství o prostředí a dokládají svou existencí jeho pravdivost	- dokladové celky a jednotlivé výtvory - předmětové a obrazové (trojrozměrné a plošné) - vědecké doklady – umělecká díla

2. SUBSTITUČNÍ: zobrazení nedostupných originálů jako náhrada poskytující informace o vzhledu původních výtvorů v originále	- klasické
	  - prostorové (modely)
	  - plošné (graf, fotografie)
	- moderní
	  - fotografické (statické)
	  - filmové (dynamické)
	- kombinované

3. REFERENČNÍ: rozšiřují svědectví originálních dokladů doplňkovými informacemi o vzniku, funkci, výskytu, významu, jak byly zjištěny výzkumem a vědeckým zpracováním, jedná se o obrazové-grafické, fotografické,	- obrazové
	  - grafické
	  - fotografické
	  - filmové
	- zvukové záznamy
	- symbolické

filmové nebo zvukové záznamy, dále o diagramy, symboly, tabulky…	- grafické (diagramy a symboly) - číselné (tabulky, vzorce)

4. EXPLIKAČNÍ: vyjadřují verbálně vztahy v kódu řeči, aby výstavní projev byl srozumitelný pro laika	- vizuální
	  - texty vystavené a vytištěné
	- audiální – výklad
	  - mluvený
	  - reprodukovaný
	- kombinace obou

Tab. 1: *Charakteristika muzejních vyjadřovacích prostředků podle Josefa Beneše* (1981, s. 51).

Josef Malach (1993) klasifikuje didaktické prostředky následujícím způsobem:

- mezi **učební pomůcky** řadí jak originální a reálné předměty tak i ilustrační, pomůcky textové a technické a další speciální pomůcky, jakým může být např. v muzeu muzejní kufřík;
- jako **technické výukové prostředky** uvádí různou auditivní, vizuální a audiovizuální techniku, jako jsou interaktivní tabule, projekční techniky, ale i počítačové programy, trenažery, tablety a e-learningové aplikace;
- do **organizační a reprografickou techniku** řadí rozhlasová a videostudia, počítačovou síť, různé systémy databází ale i kopírovací stroje;
- do **výukových prostor a jejich vybavení** zahrnuje standardní výukové učebny s běžným vybavením i specializované učebny s konkrétními pomůckami;
- jako **vybavení učitele a žáka** má na mysli veškeré pomůcky pro psaní, kreslení, počítání, ale i notebooky až po pracovní oděvy (upraveno, Šobáňová, 2012, s. 101).

Je ovšem nutné podotknout, že většina předmětů v muzeu má širší výpovědní hodnotu než jen běžná názorná ilustrace vědních poznatků. V muzeu mohou být didaktickým prostředkem i tzv. muzeálie. Muzeálie jsou předměty, které jsou shromažďovány a studovány v muzeích. Tyto předměty mají historickou, kulturní, vědeckou nebo uměleckou hodnotu a jsou považovány za významné svědky minulosti. Muzeálie jsou klíčovým prvkem muzejních sbírek a slouží k výzkumu, vzdělávání a prezentaci veřejnosti. Můžeme tedy tyto předměty řadit mezi didaktické prostředky.

Zbyněk Z. Stránský (2000) dělí tyto předměty na tři kategorie:

- artefakty jsou předměty vyrobené lidskou činností;
- naturfakty jsou předměty přírodního charakteru;
- mentefakty označující nehmotné dědictví, mezi které se řadí např. písně.

V muzejní edukaci existuje více způsobů, jak didaktické pomůcky klasifikovat. Jednou z možností je jejich zařazení mezi tzv. substituty – specifický muzeologický termín pro pomůcky, které nahrazují originální předměty. Používají se zejména tehdy, když je originál příliš cenný nebo křehký a hrozilo by jeho poškození. Je pochopitelné, že jejich využití v muzejní edukaci je velmi časté. F. Waidacher (1999) člení tyto substituty následujícím a stále aktuálním způsobem:

- **kopie**: jde o opakování předlohy stejnou technikou a na stejném materiálu, avšak jiným autorem – nejčastější jsou kopie obrazů či soch;
- **faksimile**: jde o technicky vyrobené kopie, které jsou zcela věrné předloze a napodobují i vnější vzhled originálu (včetně materiálu) – nejčastější jsou faksimile knih, kterými pak lze volně listovat, což je u vzácného originálu nepřípustné. V Muzeu Komenského např. faksimile knihy zapisování smluv svatebních, ve které je svatební smlouva Jana Amose Komenského s jeho první ženou Magdalenou Vizovskou;
- **reprodukce**: dnes zhotovené nejčastěji fotografickou cestou – mohou však být nejen dvourozměrné, ale i trojrozměrné, v tom samém či jiném měřítku. V Muzeu Komenského je to např. reprodukce mapy moravy od Jana Amose Komenského;
- **odlitky**: první odlitek je zhotoven přímo z originálu otisknutím povrchu do měkkého materiálu a odlitím pomocí slepé formy (klasicky s použitím hlíny a sádry); odpovídá věrně originálu, avšak je z jiného materiálu a většinou postrádá povrchovou úpravu či vzhled originálního předmětu (polychromii, barevné kvality původních materiálů, např. mramoru). V Muzeu Komenského to jsou např. odlitky reliéfů z místa pochování Jana Amose Komenského, které znázorňují fáze jeho života;
- **imitace**: jsou napodobeninami vnější podoby předmětu, avšak bez ohledu na originální výrobní či řemeslný postup;
- **rekonstrukce**: jde o zhotovení napodobenin autentického předmětu, který již neexistuje anebo z kterého se dochovala jen jeho část. Předmět je rekonstruován na

základě dochovaných sekundárních dokladů o jeho podobě anebo z jeho fragmentů (běžné jsou např. rekonstrukce archeologických vykopávek). V Muzeu Komenského to jsou např. rekonstrukce loveckých obydlí ze starší doby kamenné;

- **modely**: jsou to většinou zmenšená znázornění trojrozměrných předmětů – často v tom samém materiálu, v té samé formě, se stejnou strukturou, funkčností a podobně. V Muzeu Komenského např. model zámku znázorňující jeho podobu v 19. století;
- **makety**: jde o vnější napodobeninu předmětu v jiném měřítku. V Muzeu Komenského je to např. maketa brýlí Jana Blahoslava podle vyobrazení z Šamotulského kancionálu (upraveno, F. Waidacher, 1999 in Šobáňová, 2012, s. 104).

Muzea se stále více snaží zvyšovat atraktivitu svých výstav a expozic pro návštěvníky. Tento trend vede k tzv. hands-on přístupu, který umožňuje návštěvníkům dotýkat se vhodných exponátů, či jejich substitutů, kopií nebo modelů, a více s nimi interagovat. Tím, že mají příležitost exponáty zkoušet a manipulovat s nimi, se návštěvníkům nabízí lákavější a účinnější způsob učení než pouhé prohlížení předmětů (Jagošová, 2020, s. 338). Hands-on přístup a interaktivní výstavy mohou vytvořit hlubší emocionální spojení mezi návštěvníky a exponáty, což vede k trvalejšímu a více zapamatovatelnému zážitku. Tato interaktivní metoda učení podporuje kritické myšlení a schopnosti řešení problémů tím, že návštěvníci mohou fyzicky manipulovat s objekty a zkoumat je.

Horáček (1998) uvádí, že v závislosti na zaměření jednotlivých muzeí a galerií a na typech programů, které dlouhodobě pořádají a rozvíjejí, můžeme rozlišit několik základních forem práce s veřejností. Vždy jde o určitý druh komunikace – lektor zprostředkovává kontakt mezi návštěvníkem a vystavenými objekty. Podle toho, jakým způsobem lektor pracuje – tedy kolik teoretických poznatků návštěvníkům předává a nakolik je zapojuje do praktických činností – rozlišujeme tři hlavní typy programů:

- **teoretické**, kde převažuje výklad, například formou přednášek, komentovaných prohlídek nebo besed;
- **praktické**, které sice vycházejí z určitého teoretického základu, ale hlavní důraz je kladen na aktivní zapojení účastníků – patří sem například dílny, kurzy nebo ateliéry;
- **smíšené**, tedy programy, které spojují obě předchozí složky – animace (galerijní animace, edukační program) a zvláštní edukační programy (Horáček, 1998).

5 Pracovní listy v muzejní edukaci

Vzhledem k tomu, že se diplomová práce věnuje pracovním listům určeným rodinám s dětmi, tato kapitola se soustředí na pracovní list jako didaktický prostředek, jeho specifikům a způsobům jeho zpracování.

Doprovodných materiálů, které vytváří muzeum pro své expozice a výstavy je velké množství, ať se jedná o informační katalogy k výstavám, různé publikace vztahující se ke konkrétnímu zaměření muzea až po aktivizující pracovní listy a mnohé další (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 248). Jedná se tedy o doprovodné materiály, které můžeme dle klasifikace uvedené v předchozí kapitole zařadit mezi explikační prostředky.

Pracovní list je tištěný materiál určený pro návštěvníky muzea, jehož cílem je usnadnit lepší porozumění výstavy nebo expozice, zároveň ji o něco obohatit a upozornit na jedinečné detaily vystavených exponátů. Pracovní listy vytváří muzejní pedagog s jasně definovaným pedagogickým cílem, který podporuje výstavní téma. Nejvíce oblíbené jsou u dětských návštěvníků, ale existují i verze určené pro starší publikum nebo pro rodiny s dětmi (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 248-249).

V knize se dále uvádí, že rozsah těchto materiálů se nejčastěji odvíjí od délky trvání výstavy. U krátkodobých výstav jsou obvykle dostupné méně obsáhlé pracovní listy, často pouze ve formě jednoho listu. Naopak pochopitelně, nejrozsáhlejší a nejpropracovanější materiály jsou připravovány pro stálé expozice, které mívají trvání několik let. Tato situace souvisí s náročností přípravy pracovních listů a ekonomickými aspekty jejich výroby. Pro některé informačně bohaté výstavy je vhodné těchto materiálů využít a pracovní list pro lepší porozumění tématu vytvořit (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 251).

Jak autoři (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 251) dále upozorňují: *„Pokud mají být pracovní listy opravdu funkční a účelné, je třeba také sledovat určitá didaktická pravidla a zákonitosti procesu učení, stejně jako další opodstatněnost těchto materiálů vůči cílům, tématům výstavy či expozice nebo způsobu práce s tímto médiem.”* (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 252).

V citované knize *Muzejní pedagogika* (2010) se také uvádí řada funkcí, které by pracovní listy měly plnit:

- funkci orientační a koordinační, díky kterým je pracovní list logicky uspořádán a návštěvníka tak provází plynule a promyšleně výstavním prostorem přičemž navazuje na vystavené předměty;
- funkce poznávací a systemizační, která se odráží od sledované problematiky ve výstavě. Pracovní listy obsahují základní poznatky a úkoly k tématu ve výstavě nebo expozici. A za pomocí vhodně zvolených otázek a aktivit umějí vtáhnout návštěvníky do tématu a děje výstav;
- funkce rozvíjející, výchovná, upevňovací a kontrolní, jež se naplňuje díky vhodně pedagogicko-didakticky zvoleným úkolům, které u návštěvníka rozvíjí téma dané výstavy či expozice. Dále se nově nabyté znalosti prostřednictvím úkolů a úloh, které návštěvník v pracovním listě plní, lépe fixují;
- funkci motivační a sebevzdělávací, která podněcuje k dalšímu vlastnímu bádání, hledání souvislostí pro prohloubení poznatků (Mrázová, 2013, s. 6).

Jak z výše zmíněného vyplývá: *„Pracovní listy jsou tedy určitým vodítkem, jak pracovat s výstavou obsahují záznam a utřídění základních a nejdůležitějších poznatků jejich zafixování pomocí úkolů a aktivit, stejně jako pobídnout k samotnému bádání či práci s postoji a názory uživatelů."* (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 249).

U pracovních listů je také podstatné, jakým způsobem se s nimi bude pracovat. Šobáň v knize *Škola muzejní pedagogiky* (2007) píše o typologii pracovních listů, které rozděluje do dvou základních skupin:

1. **pracovní listy pro práci s lektorem**

Pracovní listy tohoto typu bývají zpravidla stručné, často mají podobu jen několika málo stran. Jejich cílem není samostatná práce, ale doplnění programu – počítá se totiž s aktivní rolí lektora, který informace účastníkům zprostředkuje. Listy proto slouží spíš jako doplněk programu – obsahují obrázky, stručné informace nebo je zde prostor pro poznámky nebo kresby. Někdy bývá součástí také slovníček pojmů, které se v programu objevují (Šobáň, 2007, s. 37).

2. **samoobslužné pracovní listy**

Samoobslužné pracovní listy se mohou lišit rozsahem – někdy jde jen o jednu stranu, jindy o sadu úkolů nebo menší brožuru. Jsou koncipovány tak, aby je návštěvníci zvládli samostatně, bez nutnosti výkladu. Všechny pokyny i potřebné informace jsou přímo součástí textu. Součástí bývá také klíč k řešení úkolů a slovníček, který srozumitelně vysvětluje případné odborné výrazy. Tyto materiály jsou určeny především individuálním návštěvníkům, zejména rodinám s dětmi (Šobáň, 2007, s. 38).

Autoři (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010) upozorňují, že vytvoření kvalitního pracovního listu je poměrně náročná záležitost, která vyžaduje pečlivost a zkušenost k tomu, aby byl funkční, naplňoval stanovené cíle, byl smysluplný a neodpoutával by pozornost od výstavy či expozice (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 253).

Mrázová ve svém metodickém materiálu *Tvorba pracovních listů* (2013) uvádí kroky, kterých je třeba se držet při tvorbě pracovních listů:

1. výstavu nebo expozici je třeba zhodnotit po obsahové, ale i prezentační stránce;
2. vytvořit si pedagogickou strategii, díky které si muzejní pedagog vyjasní, jaké téma chce v pracovních listech sledovat a z jakého úhlu pohledu;
3. zvolit si cílovou skupinu;
4. zvolit vzdělávací cíle, bez kterých se pracovní listy neobejdou. Mrázová (2010) upozorňuje na ujasnění si, co má návštěvník díky jeho vyplnění pochopit, naučit se nebo si uvědomit. Tyto cíle je potřeba formulovat jasně a konkrétně. Každý úkol, otázka nebo informace by měl těmto cílům odpovídat. Pokud nějaký prvek s cíli nesouvisí, do pracovního listu nepatří;
5. rozvrhnout si čas, obzvlášť pokud se jedná o pracovní listy v rámci edukačního programu;
6. rozhodnout o grafickém vizuálu, ten je totiž pro návštěvníka jedním z klíčových pro rozhodování se pro jeho zvolení, obzvláště, pokud se jedná o samoobslužné. S grafickou podobou také úzce souvisí grafická přehlednost, logické uspořádání a struktura listů. Je důležité nezapomenout na technickou stránku pracovních listů –

výběr vhodného papíru a jeho rozměr, velikost a typ písma, aby byly texty, úkoly a informace snadno čitelné (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 256);

7. při vytváření pracovních listů je dobré střídat různé typy úkolů, jako jsou skládačky, otevřené otázky či badatelské záznamy. Tím se zajistí, že návštěvníci budou zapojovat rozumové (kognitivní), citové (afektivní) i pohybové (psychomotorické) dovednosti;

8. různé didaktické materiály, ke kterým se řadí i pracovní listy, musí být pravidelně evaluovány, aby se zajistila jejich funkčnost a aktuálnost (upraveno, Mrázová, 2013, s. 10-17).

V publikaci Muzejní pedagogika (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010) jsou podrobně analyzovány nejčastější chyby, kterých se autoři pracovních listů dopouštějí. Jedním z hlavních problémů je skutečnost, že pracovní listy často odvádějí pozornost návštěvníků od samotné výstavy či expozice – návštěvník se soustředí především na vyplňování úkolů, čímž dochází k oslabení jeho přímého kontaktu s exponáty. Další výtkou je nedostatečné didakticko-pedagogické zpracování úkolů, které mnohdy jen povrchně tematizují danou problematiku a nevedou k hlubšímu porozumění.

Na závěr se musí dodat, že tak jako všechny ostatní tiskoviny vytvářené muzeem, slouží i pracovní listy zároveň jako propagační materiál. Proto by na nich mělo být uvedeno logo instituce, její název a kontaktní údaje (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 257).

6 Příklady pracovních listů tuzemských i zahraničních muzeí

V následující kapitole předkládám několik vybraných příkladů pracovních listů pocházejících z tuzemské i zahraniční muzejní praxe, které mi v mnoha ohledech sloužily jako inspirace při tvorbě vlastních materiálů. Každý příklad je doplněn fotografickou dokumentací a stručným komentářem, jenž poukazuje na konkrétní didaktické, grafické nebo koncepční prvky, které jsou v daném pracovním listu uplatněny.

6.1 Tuzemské pracovní listy

Příklad 1: Národní muzeum, Pátráme po muzeu

„Muzeum od sklepa po půdu" je interaktivní průvodce, který je určen především mladším návštěvníkům. Návštěvník skrze rozhovor mezi architektem Josefem Schulzem a studentkou objevuje příběh a zajímavosti Národního muzea. Zážitky jsou zprostředkovány skrze interaktivní úkoly a pátrací hry. Úkoly jsou rozdělené do několika částí věnující se: osobnostem spojeným s Národním muzeem, „srdci muzea", kterým je Panteon, samotné budově, ale i příběhu, jak se sbírka mineralogie dostala do muzea.

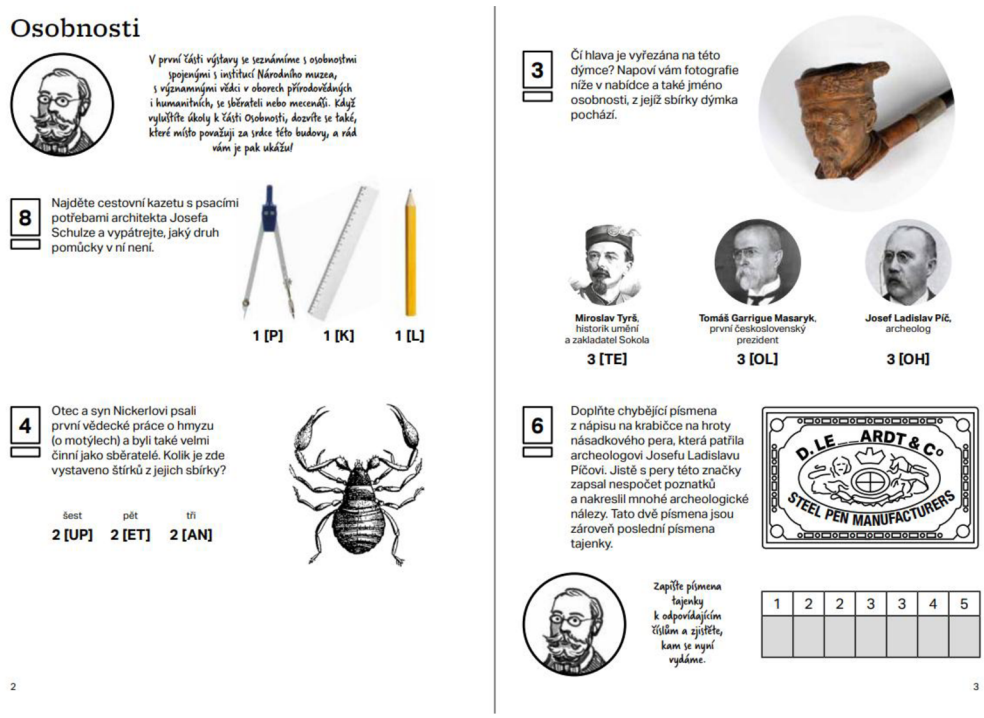

***Obr. 1**: Pátráme po muzeu: interaktivní průvodce výstavou Muzeum od sklepa po půdu*

Příklad 2: Západočeská galerie v Plzni, ARCHy. Příběh Semlerovy rezidence

Tento pracovní list je součástí celého cyklu pracovních listů (např. *Židovský národ a architekt Leo Meisl*, Adolf Loos a další). Tento celek se dá ukládat do desek, díky čemuž návštěvníkovi vzniká celá řada informačního materiálu týkajícího se Západočeské galerie v Plzni a jejich sbírek, budov a významných osobností.

Spíše než o pracovní list se jedná o papírového průvodce, který provede návštěvníka Semlerovou rezidencí. Upozorní na některé detaily, které se v interiéru nacházejí. Průvodce je doplněn o dva kresebné úkoly. Jedním z nich je, že návštěvník má navrhnout domov Semlerovým tak, aby v něm bylo útulno.

***Obr. 2**: ARCHy. Příběh Semlerovy rezidence*

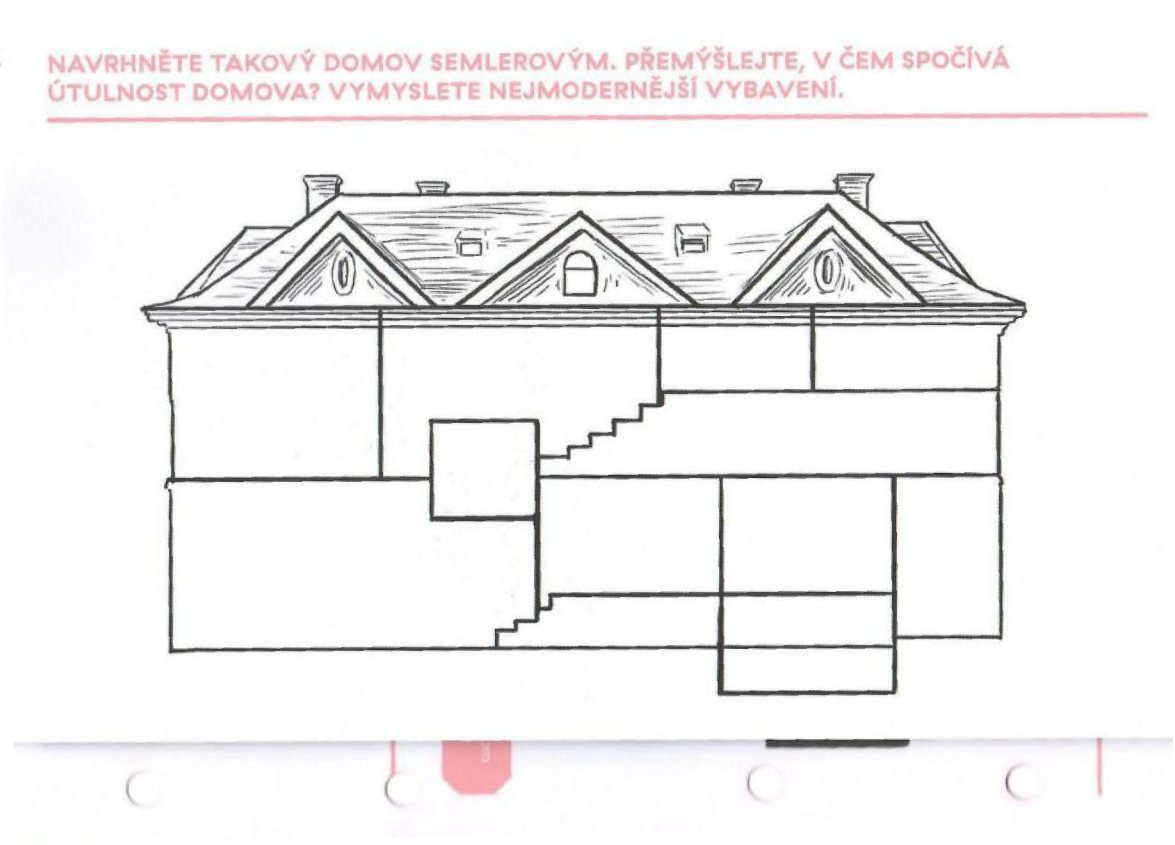

***Obr. 3**: ARCHy. Příběh Semlerovy rezidence*

6.2 Zahraniční pracovní listy

Příklad 1: National Portrait Gallery, Playful Portraits

Volně dostupná kniha plná aktivit, která je určena pro děti a rodiny. Prostřednictvím kreativních úkolů se návštěvník dozví něco málo o vybraných osobnostech, které se nebály oponovat většině. V úvodu knihy je uvedeno, že se jedná o *balíček plný kreseb, maleb a fotografií rebelů, věřících a snílků; lidí, kteří šli proti hranicím a dokázali úžasné věci*. Mezi vybrané osobnosti patří bojovnice za vzdělání pro dívky Malala Yousafzai, nositelka Nobelovy ceny za chemii Dorothy Hodgkin nebo významná architektka Zaha Hadid. O každé osobnosti se návštěvník dozví základní informace, proč je tato osoba vyjímečná a můžete splnit přiložený úkol.

Posledním portrétem osoby je Quinton Winter, jež je autorem ilustrací. I on se návštěvníkovi představí a pobídne ho k založení vlastního skicáku, který se může stát návštěvníkovým deníkem.

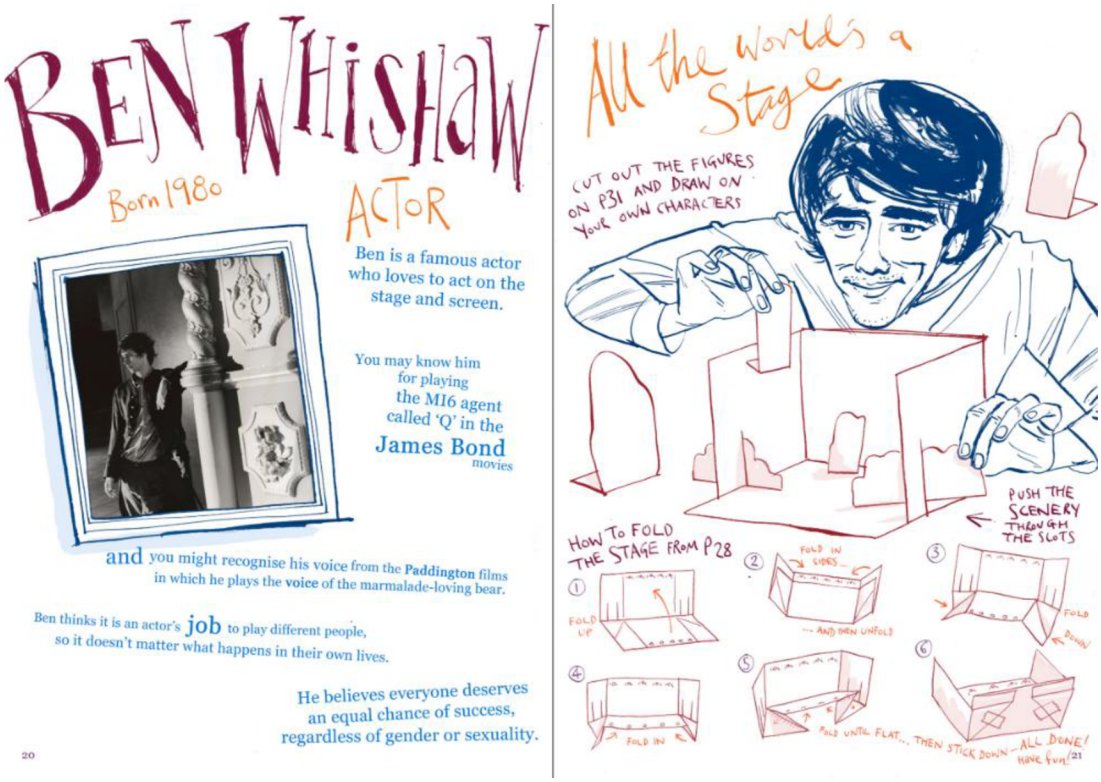

***Obr. 4**: Playful Portraits an Activity Book*

Příklad 2: National Museum of Ireland, Stone Age Activity Sheet

Pracovní list provede návštěvníka po expozici k době kamenné. Za pomocí šesti úkolů se dozví, jaké nástroje tehdejší člověk používal a k čemu sloužily. Pracovní list nabádá k prozkoumání expozice a k zamyšlení se nad fakty, které jsou návštěvníkovi předkládány. Využívá tedy prvky kritického myšlení. Po splnění všech úkolů jsou na konci pracovního listu přiložené další 3 návazné úkoly, které jsou určené na doma.

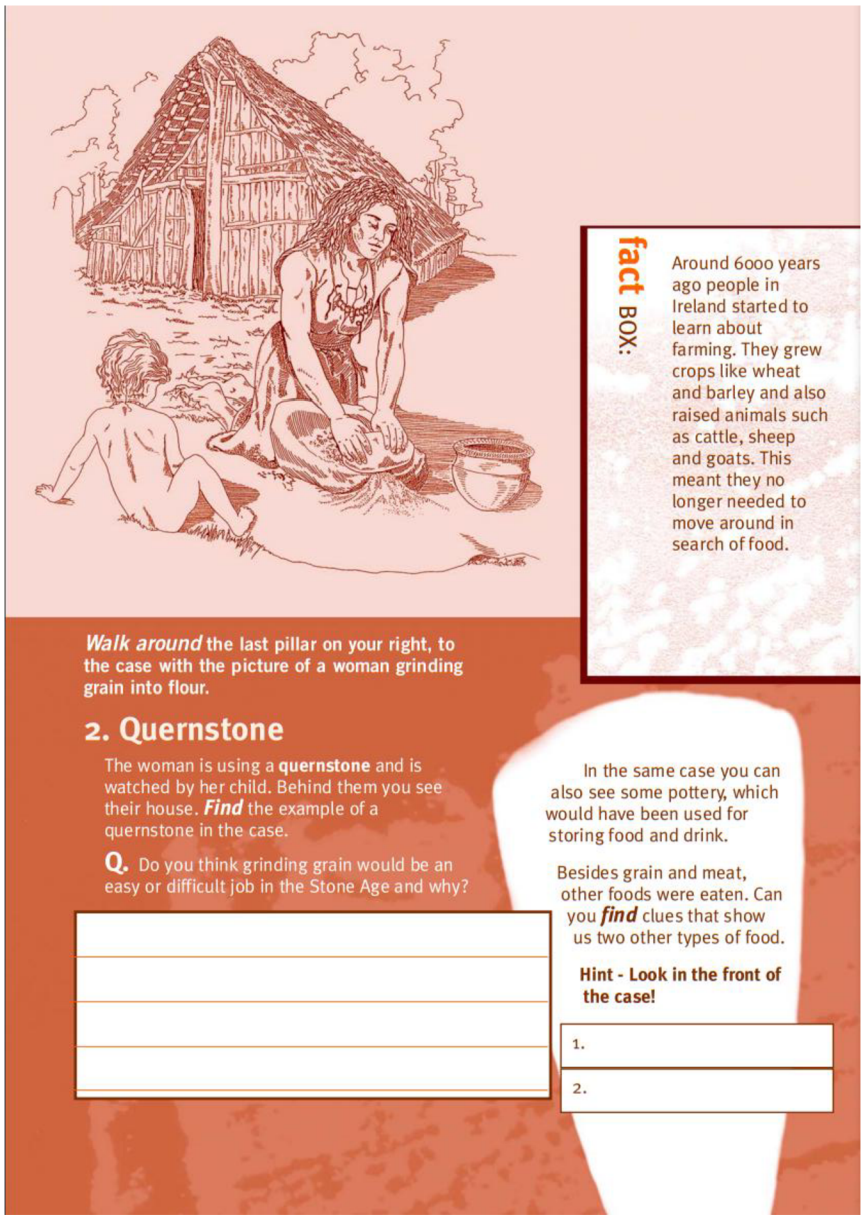

fact BOX:

Around 6000 years ago people in Ireland started to learn about farming. They grew crops like wheat and barley and also raised animals such as cattle, sheep and goats. This meant they no longer needed to move around in search of food.

Walk around **the last pillar on your right, to the case with the picture of a woman grinding grain into flour.**

2. Quernstone

The woman is using a **quernstone** and is watched by her child. Behind them you see their house. ***Find*** the example of a quernstone in the case.

Q. Do you think grinding grain would be an easy or difficult job in the Stone Age and why?

In the same case you can also see some pottery, which would have been used for storing food and drink.

Besides grain and meat, other foods were eaten. Can you ***find*** clues that show us two other types of food.

Hint - Look in the front of the case!

1.

2.

Obr. 5*: Stone Age Activity Sheet*

7 Redukce vzdělávacího obsahu v pracovním listě

Vytvořit pracovní list, který je funkční, zároveň atraktivní, díky kterému lze lépe pochopit téma výstavy nebo expozice a návštěvník si zapamatuje klíčové informace, je náročné. Konkrétní podoba pracovních listů vždy závisí na specifiku výstavy a expozice, pro kterou jsou listy určené a na předem stanoveném cíli a účelu, který si stanovil muzejní pedagog-autor. (Mrázová 2013, s. 10).

Prvním krokem muzejního pedagoga by mělo být pečlivé zhodnocení výstavy a expozice z hlediska jejího obsahu a cíle. Zamyslet se nad tématem výstavy, možnostmi jeho prohlubování a klíčovými exponáty, které by mohly návštěvníky zaujmout nebo být pro ně přínosné. Dále je důležité věnovat pozornost prostoru, ve kterém je výstava nebo expozice umístěna. Tento prostor ovlivňuje nejen způsob, jakým bude pracovní list koncipován, ale strukturu a posloupnost listu (Mrázová 2013, s. 10).

Dalším krokem je stanovení pedagogických cílů, tedy jasného důvodu, proč jsou pracovní listy vytvářeny a za jakým účelem. Je důležité si ujasnit, co je ve výstavě nebo expozici podstatné a jakým způsobem chceme tyto klíčové exponáty návštěvníkům přiblížit. Expozice bývají často rozsáhlé a plné různých exponátů, které lze zkoumat z různých úhlů. Funkčně dobře řešený pracovní list dokáže návštěvníky provést expozicí aniž by byly zahlcení informacemi. Klíčem k tvorbě pracovních listů je najít rovnováhu. Formulace pedagogických cílů nejen definuje obsah listů, ale také slouží jako měřítko jejich následného hodnocení (Mrázová 2013, s. 11-14).

Dalším neopomenutelným faktorem při tvorbě pracovního listu jsou návštěvníci, kteří jej budou využívat. Výběr cílové skupiny je klíčové pro určení jejich podoby, obsahu, úrovně obtížnosti i jazyka. Zjednodušeně řečeno, čím mladší je cílová skupina, pro kterou jsou pracovní listy určeny, tím jednodušší by měl být jejich rozsah, grafické zpracování i samotný obsah (Mrázová 2013, s. 12).

Mrázová (2013) dále ve svém metodickém materiálu uvádí, že při vytváření obsahu pracovních listů je dobré pečlivě kombinovat různé typy úkolů s cílem návštěvníky aktivizovat, aby se aktivně zapojili a rozvíjeli své dovednosti a schopnosti. Cílem je, aby návštěvníci nejen témata zkoumali a analyzovali, ale také reflektovali své pocity a vytvořili si vlastní názory na dané

téma. Místo pouhého zapisování faktů by měly úkoly motivovat k hlubšímu zamyšlení nad souvislostmi a nabádat k aktivnímu zkoumání exponátů. Například požadavky jako detailní popis předmětu nebo jeho nákres pomáhají zajistit pečlivé prozkoumání a zároveň umožňují návštěvníkům lépe si uvědomit význam těchto předmětů (Mrázová 2013, s. 17).

Autorka rovněž uvádí nejběžnější problémy, které se v pracovních listech vyskytují. Mezi které patří například:

- příliš předimenzovaný obsah pracovních listů;
- přehlcení návštěvníka informacemi a sáhodlouhý texty;
- přílišné zaměření pozornosti na pracovní list a odvrácení od samotné výstavy či expozice;
- nevhodně zvolené aktivity a úkoly, které jsou buď příliš jednoduché, nebo naopak příliš složité. To často souvisí s neadekvátně přizpůsobenými aktivitami pro konkrétní cílovou skupinu;
- opakující se otázky a úkoly, které se většinou zaměřují na verbální nebo písemný projev;
- a nedostatek příležitostí pro návštěvníky, aby se mohli vyjádřit nebo zaznamenat své pozorování, případně omezený prostor pro jejich odpovědi (Mrázová 2013, s. 17-19).

Pracovní list „Muzeum od sklepa po půdu" vnímám z pedagogického hlediska jako velmi dobře a vhodně navržený. Je ideální pro rodiny s dětmi, kteří si chtějí muzeum maximálně užít. V úvodní části pracovního listu je návštěvník seznámen s architektem Josefem Schulzem, který nejenže muzeum představí, ale také objasní, jak s pracovním listem pracovat. List je navržen jako interaktivní průvodce, který návštěvníky povede k jednotlivým exponátům, u kterých se na chvíli zastaví a prozkoumají. Mrázová v metodice upozorňuje na častou chybu, kdy pozornost návštěvníka je odváděna od samotného exponátu na úkor plnění úkolů v pracovním listě (Jagošová 2013, s. 12). A tento průvodce dělá pravý opak. Vyzývá návštěvníky k co největšímu věnování pozornosti daným exponátům nebo částem budovy. Pracovní list je plný aktivizačních úkolů. Na poslední dvojstránce se architekt loučí se studentkou a klade jí otázku: „A jaký smysl má podle vás v dnešní době muzeum?". Tato otázka taktéž podněcuje návštěvníka k zamyšlení. Odpověď si může zaznamenat pomocí QR kódu na webových stránkách muzea, kde rovněž najde správné řešení pracovního listu.

7.1 Vizuální zpracování pracovního listu

Většinu informací přijímáme zrakem. Pyramida učení ukazuje, kolik informací si podle způsobu učení uchováváme. Zde je znázorněno, že si pamatujeme 30 % z toho, co vidíme.

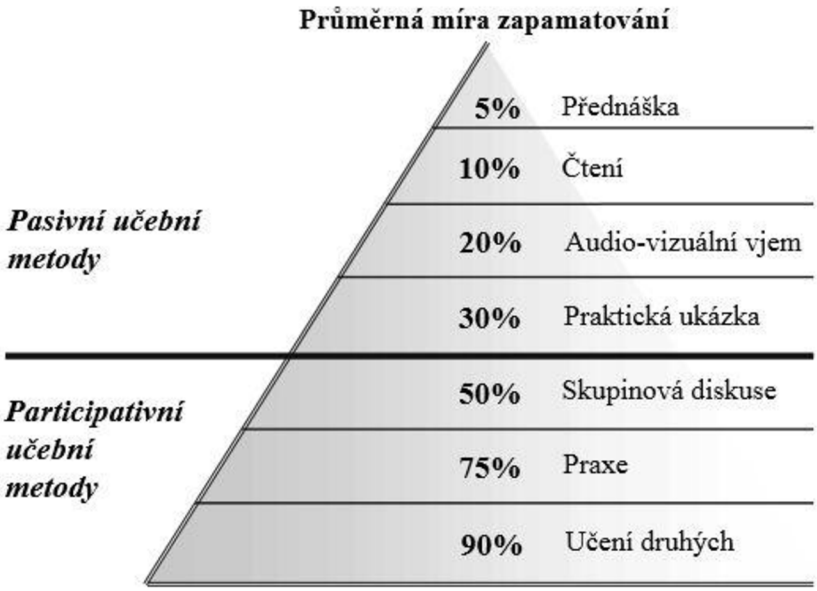

***Obr. 6**: Pyramida učení dle Edgara Dalea*

V pracovním listě je nezbytné, aby příjem informací byl co nejefektivnější. Pro toto efektivní sdělení je klíčové, jakým způsobem jsou jednotlivé grafické prvky v ploše rozmístěny a to s ohledem na konkrétní pravidla, která zajistí logickou strukturu a celkově přívětivý vizuál. Základním principem je vytvoření vyváženého designu, v němž bude správně nastavená vizuální hierarchie. Vizuální hierarchie je způsob, jak organizovat jednotlivé grafické prvky podle jejich významu, což usnadňuje uživatelům rychle rozpoznat klíčové informace (Havlásková 2008, s. 10).

Každý grafický prvek nese určitou vizuální „hmotnost“. Aby byla stránka vyvážená, je potřeba rozmístit prvky tak, aby celek působil harmonicky, ne nijak rušivě. Pokud se v některé části stránky objeví těžší prvky, může to vyvolat dojem, že stránka je nakloněná nebo padá na jednu stranu. Proto by měly být jednotlivé prvky uspořádané do jednotného celku takovým způsobem, aby spolu opticky a logicky souvisely (Havlásková 2008, s. 10).

Vizuální zpracování se opírá o několik klíčových principů, mezi něž patří vyváženost, jednotný vizuál, tedy celek a kontrast. Každý z těchto principů je podložen konkrétními doporučeními,

která ukazují, jak efektivně pracovat s grafickými prvky tak, aby výsledek odpovídal zamýšlenému účelu. Tyto zásady nám pomáhají vytvořit kompozici, která působí souvisle a přehledně (Havlásková 2008, s. 11).

„Stránka nebo formát je ohraničená plocha, na kterou grafik vkládá a rozmisťuje text, grafické detaily a obrázky tak, aby každý element individuálně vynikl a zároveň přispěl k celkovému účinku díla" (Samara 2013, s. 141). Výběr **formátu** tiskoviny závisí především na jejím zamýšleném účelu. Například formát vizitky se bude lišit od formátu letáku nebo pracovního listu. Při rozhodování je důležité zohlednit nejen množství textu a povahu tiskoviny, ale také praktické využití potištěného materiálu. Některé formáty, jako například čtvercové, mohou být nepraktické kvůli vyšší spotřebě materiálu, tvorbě odpadu a zvýšeným nákladům. Zvolený formát pak ovlivňuje nejen vizuální stránku, ale i způsob jejího použití (například vertikální, horizontální, úzký nebo široký formát), což následně ovlivňuje další fáze tvorby, jako je kompozice, úprava okrajů a dalších grafických prvků (Pokorná 2022, s. 41).

Při tvorbě je důležité rozmístit tvary do prostoru tak, aby divák vnímal jejich vzájemnou interakci a zároveň pocítil harmonický rytmus, který prostupuje všemi složkami **kompozice**. Každé grafické dílo kombinuje různé kompoziční prvky, které jsou v napětí a vytvářejí dojem jasné kontrastnosti. Tento jev, známý jako *gestalt*, označuje „celek", ve kterém divák vnímá logiku propojující všechny viditelné vztahy (Samara 2013, s. 17). Autor dále uvádí, že grafika nezávisí pouze na kompozici jednotlivých grafických prvků, ale také na tom, jak tyto prvky usnadňují divákovi orientaci v obsahu a jeho čtení a porozumění. Důležitým faktorem je také určení pořadí, v jakém má být obsah „čten", tedy stanovení **hierarchie** (Samara 2013, s. 19).

Grafická kompozice se opírá o dva klíčové principy gestaltové logiky: symetrii a asymetrii. Symetrie nastává, když jsou tvary uspořádány kolem středové osy (vertikálně, nebo horizontálně). Tento typ uspořádání vytváří dojem zrcadlového obrazu. Logickým opakem je asymetrie, která představuje nerovnováhu a různorodost v rozmístění prvků (Samara 2013, s. 19).

Srovnání vlastností symetrické a asymetrické kompozice podle Timothyho Samary:

SYMETRIE	ASYMETRIE
statická	dynamická
tichá	hlasitá
formální	neformální
promyšlená	spontánní
historická	moderní
konzervativní	inovativní
dekorativní	účelová
jednolitá	rozčleněná
jednoduchá	složitá

***Tab. 2**: Srovnání vlastností symetrické a asymetrické kompozice podle Timothyho Samary (2013, s. 19)*

Neodmyslitelnou součástí pracovních listů je **text**. Správnou úpravou písma – od jemných skriptů po silné egyptienky – a texturami písmen, slov a odstavců vznikne kompozice, která je dobře čitelná a vizuálně působivá. Při výběru písem je důležité myslet na kontrast textur, tloušťku písma, velikost a celkový dojem, který písmo vyvolává (Samara 2013, s. 107). Při použití dvou a více fontů by měla být vybraná písma dostatečně odlišná od ostatních, aby divák změnu na stránce zaznamenal. Zároveň by tato změna měla mít jasně definovaný účel (Samara 2013, s. 29).

Obraz je klíčovým prvkem vizuální komunikace. I když má text v předání informací nejdůležitější roli, podstatný vliv na čtenáře má taktéž fotografie, ilustrace, různé symboly či piktogramy. Fotografie přitahuje pozornost svou hloubkou a realistickým zobrazením, zatímco ilustrace vnáší originalitu a jedinečný prvek. Obraz, tedy fotografie, ilustrace a piktogramy má funkci rychlého předání informací (Samara 2013, s. 39). Vytvořit soulad mezi textem a obrazovými prvky je náročný úkol, kterému je potřeba věnovat patřičnou pozornost. Prvním krokem je pochopení klíčového principu – text, stejně jako obraz, obsahuje světlé a tmavé

plochy, linie, objemy, kontury, otevřené i uzavřené prostory, hmotu a různé textury. Z hlediska kompozice je třeba vnímat text jako prvek, který není jen rovnocenný obrazu, ale přímo jej doplňuje a formuje (Samara 2013, s. 30).

Při tvorbě pracovního listu se bezpochyby řeší volba **barevné palety**. Bohatá paleta vzniká kombinací barev, které jsou podobné, nebo jasně odlišné – ale zároveň mají nějaké společné optické vlastnosti. Komplementární (doplňkové) barvy se od sebe výrazně liší a palety založené na tomto vztahu jsou velmi vizuálně živé. To znamená, že stimulují oční buňky intenzivněji, čímž podněcují mozek k větší aktivitě (Samara 2013, s. 22).

7.2 Grafické prvky podporující učení nebo související s tématem pracovního listu

Jak je výše popsáno, mezi grafické prvky se mj. řadí typografie, volba barevné palety, tvary a obrazové prvky jako jsou **ilustrace**, fotografie nebo piktogramy a symboly. Už Jan Amos Komenský přisuzoval ilustracím velký vzdělávací potenciál. J. Mikk (1995) ve své práci zabývající se didaktickou funkcí v ilustraci píše o několika základních funkcí, jakými jsou: *„motivace k učení, předávání informace, rozvíjení porozumění obsahu, usnadnění zapamatování učebního materiálu, podpora myšlení a budování postojů k životu"* (Mikk in Kůtová 2004, s. 73). Ilustrace má taktéž nezpochybnitelný vliv na porozumění obsahu. Pokud by mezi obrazem a textem nebyla žádná interakce, ilustrace by sloužily jen k zaplnění prázdného místa. Kůtová (2004) v článku dále píše o funkci ilustrace?, díky které dojde k efektivnějšímu porozumění obsahu a usnadnění jeho zapamatování. Jak Kůtová (2004) vysvětluje, *„tato funkce může být vysvětlena teorií duálního kódování – jestliže je informace prezentována dvěma způsoby – obrazem i slovem – je lépe zapamatovatelná"* (Kůtová 2004, s. 73).

Interaktivní pracovní list *„Pátráme po muzeu"*, který je zároveň průvodcem obsahuje kromě ilustrací postav také orientační mapu, která je doplněná o velmi zřetelné body, kde se návštěvník při svém objevování, bude zastavovat. Tato mapa navíc odhaluje jednotlivá témata výstavy, kterými se bude zabývat. Co musím podotknout, ilustrace tohoto průvodce nejsou stylizačně sjednocené – toto ovšem může být přímým záměrem autora. Naopak ilustrace v pracovním listě *„Playful Portraits"* mají výraznou aktivizující a zapamatovatelnou roli.

Ilustrace jsou vytvářené tak, aby přesně charakterizovali práci a úspěchy jednotlivých osobností.

Ilustrace v pracovním listě *„Stone Age Activity Sheet"* jsou úzce propojeny s celkovým tématem i s dílčími texty. Kombinuje se zde fotografie a velmi detailní vektorová ilustrace. V úvodu se návštěvník dozví informace o pazourku. Jeho jednoduchý tvar je poté využit jako podklad pro zadání úkolů a nebo doplňujících textů.

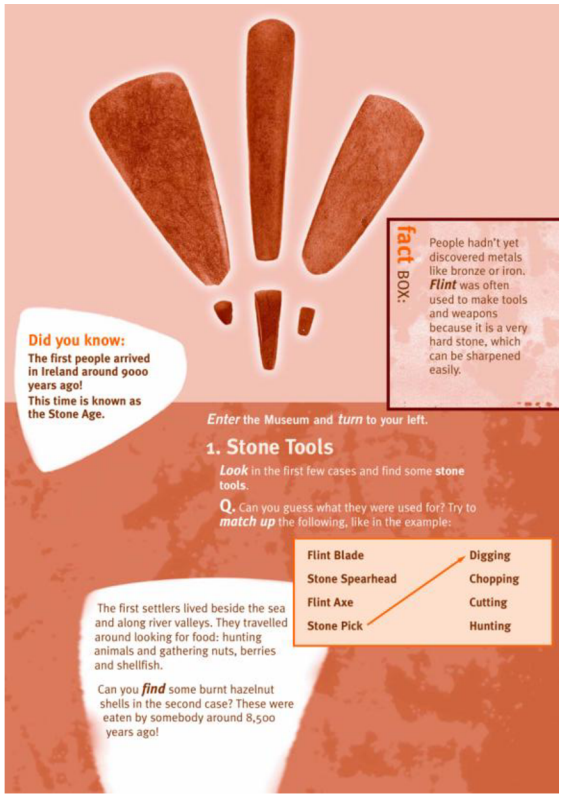

***Obr. 7**: Stone Age Activity Sheet*

*„**Piktogram** je grafický znak (stylizovaný obrázek) znázorňující určité sdělení. Většinou jde o malý a srozumitelný nákres věci. Piktogramy se běžně používají na veřejných místech, budovách i v tištěných materiálech s cílem umožnit lidem rychlou orientaci všude tam, kde by se slovní vyjádření mohlo stát překážkou k porozumění"* (Šance dětem). Piktogramy a symboly mají tu vlastnost, že jsou lehce zapamatovatelné. Navíc tyto grafické prvky v pracovním listě plní klíčovou roli v rychlém odhadu zadání jednotlivých úkolů. Za tímto účelem využívá piktogramy pracovní list *„Pátráme po muzeu"*.

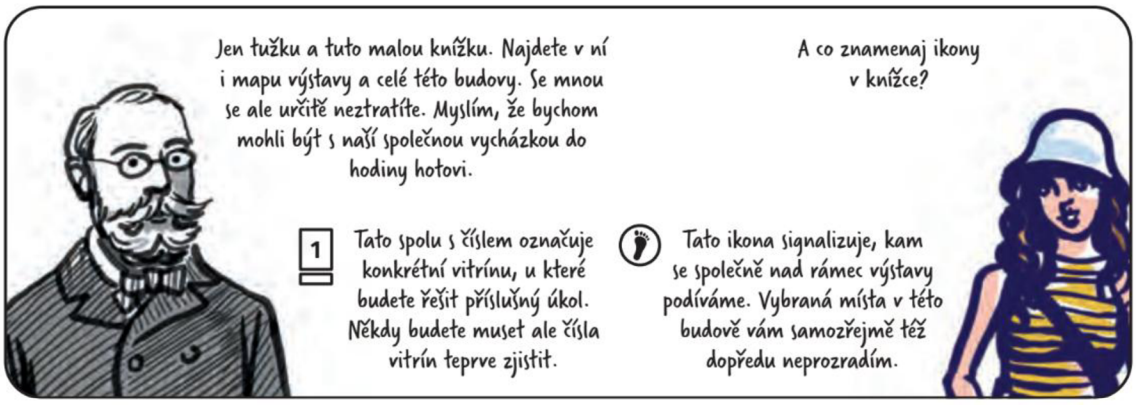

***Obr. 8**: Pátráme po muzeu: interaktivní průvodce výstavou Muzeum od sklepa po půdu*

Barvy mají schopnost posílit sdělení informace a mají svůj význam, který bývá často spojován s asociacemi – nebe je modré, tráva zelená. Barvy jsou taktéž spojované s emocemi – červená evokuje násilí a krev, hnědá evokuje pracovitost a zeminu[3] apod. Sarama (2013) ve své publikaci upozorňuje na důležitost promyšlení volby barevné palety pro zvolený produkt s ohledem na asociace a jejich významy (Samara 2013, s. 24).

Paleta zemitých – oranžových a hnědých barev v *„Stone Age Activity Sheet"* je zvolena logicky a s nezpochybnitelným záměrem. Hnědá a její světlejší verze, tedy oranžová obecně asociuje zemi, půdu, hlínu. Barevně nejpestřejší a nejživější pracovní list je *„Playuful Portraits"*. Díky tomuto zpracování přitahuje velkou pozornost návštěvníka a podporuje jeho aktivitu a kreativitu při plnění úkolů.

Jak je již výše zmíněno, při tvorbě pracovního listu se musí vyvážit každá část. A to také tak, aby výsledný produkt byl „vzdušný" a návštěvník měl prostor pro vlastní vyjádření, poznámky, psaní odpovědí a případnou kreativitu. Nepočítat s tímto prostorem je jedním z neduhů při tvorbě pracovních listů (Jagošová 2013, s. 18). Všechny vybrané pracovní listy obsahují volný prostor pro plnění úkolů, kresby, zápisky nebo vlastní nápady.

[3] Je ale nutné zmínit, že barvy v jiných kulturách mohou mít jiné asociace. Například v Indii nese modrá barva symboliku mj. boží dech, který znamená život a červená barva značí radost. V Číně a Japonsku je červená barva barvou ohně (Vedrová, 2008).

PRAKTICKÁ ČÁST

Úvodem

Ve své praktické části diplomové práce se zaměřuji na samostatnou tvorbu pracovních listů na vybrané expozice Muzea Komenského v Přerově. Konkrétně expozice Archeologie Přerovska, čtyři staré školní třídy a expozici věnující se národopisu Hané.

V každé z těchto expozic má návštěvník možnost využít průvodcovský text, který je obvykle na 1 až 2 strany a poskytuje podrobnější informace. Všimla jsem si však, že tyto texty bývají návštěvníky často opomíjeny. Rozhodla jsem se tedy vytvořit sérii samoobslužných pracovních listů pro rodiny s dětmi, které je zábavnou formou provedou po expozici. Rodiny s dětmi jsem si jako cílovou skupinu vybrala z toho důvodu, že spolu se seniory tvoří nejpočetnější část návštěvníků muzea.

Témat na samoobslužné pracovní listy pro Muzeum Komenského je spousta. Každá stálá expozice i krátkodobá výstava může mít svůj vlastní list. Dále se lze zaměřit na vybrané osobnosti, jako jsou například Jan Amos Komenský, Jan Blahoslav, Karel starší ze Žerotína, František Slaměník (zakladatel muzea) a mnohé další. Dovedu si představit pracovní list, který se bude zaměřovat na muzeum jako takové, na to, co se v muzeu odehrává, kdo se o exponáty stará, jak vzniká výstava a kolik lidí v muzeu je potřeba k jeho chodu a fungování. Lákavým námětem pro pracovní list jsou jednotlivé historické události a období: třicetiletá válka a bitva na Bílé hoře, totalitní režim v Československu a další.

Mým osobním cílem bylo (a nadále je) vytvořit sérii pracovních listů, ze kterých si návštěvník bude moci podle svého zájmu sám vybrat. Z tohoto důvodu bych si přála, aby těchto listů vzniklo co nejvíce. Na začátku tohoto „projektu" vznikly tři pracovní listy, které jsou součástí této diplomové práce. Každý z těchto listů je zaměřen na konkrétní expozice v Muzeu Komenského v Přerově.

8 Stávající pracovní listy muzea

Samoobslužné pracovní listy nejsou v současné době v Muzeu Komenského běžnou součástí nabídky pro návštěvníky. V minulosti muzeum realizovalo vzdělávací programy, které s pracovním listem přímo pracovaly jako s klíčovou metodickou pomůckou. Tyto programy však vznikly přibližně před deseti lety a podle vyjádření pracovníků muzea byly příliš rozsáhlé, náročné na realizaci a obsahovaly velké množství textu. Z těchto důvodů se od této formy práce postupně upustilo a programy byly přepracovány.

V současné době jsou pracovní listy využívány výhradně jako doplněk k edukačním programům, kde slouží jako závěrečná aktivita. Jeden z příkladů představuje *Badatelský list k programu Neobyčejné dějiny obyčejné školní třídy*, který žáci vyplňují po absolvování celé prohlídky. Jejich úkolem je přiřadit čtyři vyobrazené předměty – oslíka, písmeno „b B“ z *Živé abecedy*, tellurium a černobílého kočkodana – ke konkrétní třídě, kde se tyto exponáty nacházejí. Úkol má ukázat, jak byli žáci během programu pozorní. Do volného políčka si navíc mohou nakreslit to, co je z celé návštěvy nejvíce zaujalo.

Obr. 9: *Badatelský list k edukačnímu programu Neobyčejné dějiny obyčejné školní třídy*

9 Vybrané stálé expozice v Muzeu Komenského v Přerově

9.1 Archeologie Přerovska

Stálá expozice *Archeologie Přerovska* je umístěna v šesti místnostech přízemí bývalého pernštejnského hradu, který pochází z období pozdní gotiky. Cílem expozice je přiblížit návštěvníkům počátky osídlení města Přerova a jeho okolí – od nejstarších stop lidské přítomnosti ve starší době kamenné až po závěr středověku.

Expozice začíná paleolitem, pokračuje obdobím mladší doby kamenné, kdy dochází k rozvoji zemědělských kultur. K vidění jsou keramické nádoby kultur vypíchané, lineární, šňůrové a zvoncových pohárů. Doba bronzová je zastoupena kulturou popelnicových polí. Následuje doba železná, kdy se v oblasti Předmostí objevují první doklady zpracování železa. Významné místo zaujímá keltské období (od konce 5. století př. n. l.), charakteristické technologickým pokrokem. Závěrečná část expozice se věnuje středověku, konkrétně archeologickým nálezům z Přerova a jeho okolí od 9. do počátku 16. století (Dreschler, 2017).

***Obr. 10, obr. 11**: Expozice Archeologie Přerovska a model lovce v expozici*

9.2 Školní třída ze 17. století (z doby Komenského)

Na počátku 17. století byla v českých zemích poměrně hustá síť škol, které bychom nalezli především ve městech. Jednotlivé školy však měly různou úroveň, která souvisela se vzděláním učitele a finančními prostředky, které byly škole poskytovány. Podoba expozice, tedy školní třídy vychází z vyobrazení v dílech J. A. Komenského Orbis Pictus a Vestibulum a spadá do 1. poloviny 17. století. Tak, jak vypadá tato školní třída (Obr. 1), tak takto vypadaly v podstatě všechny tehdejší školní třídy, samozřejmě kromě univerzitních. Komenský, byl pro modernizaci metod ve výuce a snažil se co nejvíce o názorné vyučování a soustavné vzdělávání bez zbytečného memorování. Za něj tedy nedochází ke změně vzhledu třídy tak, jako ve způsobu výuky. Třída je vybavena dřevěnými lavicemi, velkým psacím stolem, oslovskou lavicí a učitelským pultíkem, který je na stupínku. Ve třídě nechybí ani nástěnné didaktické obrazy s ilustracemi (Kovářová, 2017).

***Obr. 12**: Školní třída ze 17. století (z doby Komenského)*

9.3 Kabinet a třída měšťanské školy před rokem 1914 (z doby Rakouska-Uherska)

Během 18. století zaznamenalo školství v Rakousko-Uhersku (jehož součástí byly i české země) největší změnu. Císařovna Marie Terezie tehdy zahájila novou školskou politiku, zavádějící všeobecný školní řád, jehož jedním z cílů bylo zlepšit úroveň základního vzdělávání.

Expozice znázorňuje, jak asi vypadal kabinet a třída měšťanské školy do skončení 1. Světové války a rozpadu Rakouska Uherska (1918). Měšťanské školy byly trojtřídní, v počátcích zvlášť pro chlapce a pro dívky. Vyučovalo se v nich náboženství, mateřský jazyk, zeměpis a dějepis, přírodopis, aritmetika a geometrie, kreslení, krasopis, zpěv a tělocvik, děvčata se učila ručním pracím a vaření. V pozdějších letech k těmto předmětům přibyly přírodozpyt (přírodopis, biologie, fyzika a chemie dohromady v jednom předmětu), druhý jazyk (v českém prostředí většinou němčina), těsnopis a psaní strojem. Ve školním kabinetu jsou vystaveny didaktické a učební pomůcky určené k výuce zmíněných předmětů, např. mapy, globusy a telluria[4], různé vycpaniny zvířat, modely částí lidského těla, pomůcky pro chemii a fyziku.

Školní třída je vybavena dlouhými lavicemi tzv. škamny určené pro tři žáky, učitelským stolem, který je umístěn na stupínku spolu se školní tabulí, na které je napsaná dobová abeceda. Za učitelským stolem visí portrét císaře Františka Josefa I., který vládl Rakousko-Uhersku a krucifix, který odkazuje na silný vliv katolické církve. Ve třídě visí tehdejší mapa Rakousko-uherské říše a dobový školní řád a nechybí ani rákoska (Maloň, 2009).

***Obr. 13, obr. 14**: Školní třída a kabinet měšťanské školy z doby Rakouska-Uherska*

[4] Tellurium je učební pomůcka,díky které žáci dokáží pochopit základní jevy ve sluneční soustavě. Ukazuje pohyb Země kolem Slunce, sklony zemské osy a pohyb Měsíce kolem Země.

9.4 Třída z doby 1. republiky (1918-1938)

Po první světové válce se rozpadla rakousko-uherská monarchie a 28. října 1918 vznikla československá republika. Politické změny se odrazily i ve školství, např. ve vybavení tříd: obraz císaře byl nahrazen obrazem prezidenta a byly vyvěšeny státní znaky nové republiky. Jedním z hlavních úkolů nové republiky v oblasti školství bylo sjednotit úroveň škol, která byla v různých částech země značně rozdílná. Ve 20. a zejména pak ve 30. letech 20. století v československém školství probíhalo reformní hnutí, které přineslo nové metody, výuky a vzdělávání.

Tato expozice ukazuje dobře vybavenou českou měšťanskou školu. Na čelní straně visí obraz prvního československého prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka. Na rozdíl od škol Rakouska-Uherska už na čelní stěně nevisí kříž, protože vliv církve na školu byl výrazně oslaben. Lavice jsou určeny pro dva žáky a jsou pomocí postranních lišt připevněny k podlaze, takže jejich uspořádání bylo stále stejné a nebylo je možné přesouvat. Psací deska lavic je šikmá a u horního okraje lavic je žlábek, kam žáci odkládali tužky a pera a otvor pro kalamář (nádobku na inkoust). Psalo se násadovými pery, která se po napsání několika slov musela znovu namočit do inkoustu. Aby inkoust z pera nekapal na papír a nedělal kaňky, snažili se všichni zvedat pero z papíru co nejméně a napsat co nejvíce písmen jedním tahem. Používalo se proto takzvané spojité písmo. Na tabuli je opět předepsaná abeceda podle vzoru schváleného pro školy. Toto spojité písmo také umožňovalo rychlejší psaní (Konířová, 2009).

***Obr. 15**: Školní třída z doby 1. republiky (1918–1938)*

9.5 Školní třída z 50. let 20. století

Po skončení druhé světové války v roce 1945 bylo obnoveno vyučování na všech typech škol a zahájena znovu výuka na vysokých školách. K zásadním změnám došlo až po převzetí státní a politické moci Komunistickou stranou Československa v únoru 1948. Prostřednictvím této expozice se návštěvník ocitne v učebně malotřídní národní školy. Malotřídka je označení třídy, ve které se učí děti různých věkových kategorii (tedy z různých ročníků) společně. Tomu velikostně odpovídají lavice s odklápěcími sedadly. Přední část učebny je tvořena pracovním místem učitele a tabulí. Stěna je doplněna portréty dvou státníků prezidenta[5] a představitele Sovětského svazu Josifa Vissarionoviče Stalina.

Ve školství docházelo postupně k rozšíření komplexního systému pracovní výchovy, který zahrnoval i plánovanou a organizovanou účast ve veřejné prospěšné činnosti. V učebně je nástěnka s dobovými seznamy, na které je vypsáno vše, co se sbíralo: papír, železo, textil, kůže, léčivé rostliny a bylinky i kaštany. Školáci chodili na brigády do zemědělských družstev, kde pomáhali při žních i s likvidací škůdců. Komunistická výchova byla především prováděna skrze činnost školní pionýrské organizace, jejíž přítomnost v expozici je zvýrazněna pionýrskou symbolikou, jako jsou vlajka, praporky, bubínek, trubka, a tabulí s pravidly chování, která byla určena nejen pro pionýry. Výrazným prvkem ve školní třídě zaujímá kompletní soubor školních didaktických obrazů Živá abeceda. Ta napomáhala k zapamatování písmen za pomoci říkanek, které se vztahovaly k obrázku (Klímová, 2017).

***Obr. 16, obr. 17**: Školní třída z 50. let 20. století*

[5] Pořadí prezidentů v Československu od nástupu Komunistické strany Československa (KSČ): Klement Gottwald (1948-1953), Antonín Zápotocký (1953-1957), Antonín Novotný (1957-1968), Ludvík Svoboda (1968-1975), Gustav Husák (1975-1989), Václav Havel (1989-1992).

9.6 Národopis Hané a Záhoří

Národopisná expozice hanáckého kroje je rozdělena na 2 okruhy: První část expozice prezentuje hanácké kroje z centrální Hané a je věnována lidovým obyčejům od jara do zimy. Jaro představuje mladá hanačka v kroji spolu s dalšími tradicemi, které neodmyslitelně patří k jaru. Nechybí tedy Morena, lítečko[6] ani symboly Velikonoc.

Léto zastupuje hospodyně a hospodář. Jedná se o období sklizně, tudíž je zde vystaveno několik pracovních nářadí a dožínkový věnec. Podzim představuje žena oděná ve smutku. Tento smuteční kroj se nosil v čase dušiček, v momentě, kdy někdo zemřel, ale i ve výročním dni zemřelých. V expozici je nejvíce zastoupené období zimy. To představuje světnička s posezením, koutní skříňkou a truhlou. Ve světnici je žena, která spřádá přízi na kolovrátku. Čas zimy byl také časem svateb, která je taktéž zpodobněna – nevěsta a ženich ve velmi slavnostně zdobeném svatebním kroji.

Druhá část expozice je tematicky zaměřena na život záhorských Hanáků od narození až po stáří. Období nemluvněte je zastoupeno kolébkou, koutní plachtou pro rodičku, období dětského věku zase dětskými dřevěnými hračkami a látkovými panenkami. Školská léta znázorňuje chlapec v kroji s houslemi a školními pomůckami. Dospělosti opět dominuje svatební pár a v závěru je stařec a žena v záhorském kroji (Hýbl a kol., 1997).

***Obr. 18, obr. 19**: Národopis Hané a Záhoří*

[6] Stromek ozdobený pentlemi, malovanými vajíčky a svatými obrázky, který symbolizoval jaro.

10 Proces tvorby pracovních listů a jejich kritéria

V procesu tvorby pracovních listů jsem ke každému přistupovala jednotným způsobem. Po výběru expozic a určení cílové skupiny jsem provedla analýzu prostor expozic a vystavených exponátů, které návštěvníci budou během prohlídky pozorovat. Na základě těchto exponátů jsem vytvořila úkoly, které návštěvníci plní, reagují na ně a získávají tak nové informace o vystavených objektech.

Poté jsem se vrhla na první návrhy aktivit a podoby pracovního listu, který jsem realizovala tužkou na papír. Jakmile jsem měla jasnou představu, co do listu zahrnu, a jak by měl být koncipován, přešla jsem do programu Microsoft Word, kde jsem napsala jednotlivé texty.

Po tomto kroku jsem texty rozmístila do stránek v Adobe InDesign, abych získala přehled o jejich rozvržení. Jakmile bylo vše na svém místě, dokument jsem otevřela v dalším programu, kterým byl Adobe Allustrator a začala jsem do textů vkládat grafické prvky. Na závěr jsem se zaměřila na samotné ilustrace, které jsem čerpala z fotografií pořízených přímo v expozicích, stejně jako z dalších dostupných zdrojů.

Po celou dobu jsem měla na paměti, že pracovní listy nesmí být samoúčelné, ale měly by splnit konkrétní pedagogický cíl a odrážet kritéria, která jsem si pro jejich tvorbu stanovila. taktéž jsem neustále myslela na časté chyby v pracovních listech, které jsem rozepsala v kapitole číslo 5 – Pracovní listy v muzejní edukaci a snažila se těmto chybám vyvarovat.

10.1 Z pedagogického hlediska

Každý pracovní list splňuje kritéria a zásady, které jsem si předem zadala:

- Přibližuje expozice dětem co nejlépe tak, aby ji pochopili a dozvěděli se něco nového. Pracuje s námětem historie v daném tématu a návštěvníka motivuje k porovnávání s dnešní dobou.
- Rozvíjí kognitivní, afektivní a psychomotorické dovednosti a rozvíjí klíčové kompetence (k učení, komunikační, osobnostní a sociální, k občanství a udržitelnosti, k řešení problémů a kompetenci kulturní).

- Úkoly jsou vytvořené tak, aby návštěvníka co nejvíce aktivizovaly a činnosti se střídaly. Návštěvník se zapojuje pozorováním, čtením, povídáním si, zpěvem, kreslením i pohybem.
- Texty jsou stručné, ale zároveň dostatečně informující. Úkoly jsou srozumitelně formulované a logicky navazují na expozici. Pracovní list není předimenzovaný.
- Každý pracovní list obsahuje také doprovodný výtvarný úkol na doma.
- List je koncipován jako samoobslužný – návštěvník si sám určuje tempo, jakým si prohlídku projde. Při tvorbě jsem počítala s tím, že pracovní listy budou využívány během běžné návštěvy stálých expozic. Zároveň pracovní list neodvádí pozornost návštěvníka od samotné expozice.
- Každý list má ústřední postavu, která návštěvníka provází celým tématem, a to vždy v návaznosti na obsah a charakter expozice:
    - v listu *Stopy dávných životů* je archeoložka, která představuje svou práci a pravěkou historii;
    - v listu *Proměny školních lavic* je školák Jindra (cca 8 let), jehož oděv se mění podle historického období;
    - v národopisném *Ževot na Hané* provází listem postava Hanáka Janka.

Při výběru cílové skupiny jsem zvažovala, jak vytvořit pracovní listy tak, aby oslovily co nejširší věkové rozpětí – od těch nejmladších dětí v mateřské škole až po starší žáky na přelomu prvního a druhého stupně základní školy. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla jednotlivé pracovní listy tematicky rozdělit a každému přiřadit věkové rozmezí, které nejlépe odpovídá obsahu i náročnosti aktivit:

- *Stopy dávných životů* jsem vytvořila pro děti ve věku 7–10 let. Pracovní list je zaměřen na pravěk, který se probírá ve 4. nebo 5. třídě základní školy. Zároveň ale není natolik složitý, aby jej nezvládly i mladší děti s dopomocí dospělého.
- *Proměny školních lavic* jsou určeny pro žáky ve věku 7–12 let. Dolní hranice odpovídá nástupu do školy, protože některé úkoly pracují se zkušeností dětí se školním prostředím. Horní hranici jsem stanovila z toho důvodu, že i starší žáci mohou reflektovat proměnu školství napříč historickými obdobími.
- *Ževot na Hané* je navržen pro děti ve věku 4–10 let. Zahrnuje totiž i tematiku tradic, které jsou přirozenou součástí vzdělávacího obsahu už v mateřské škole.

Zastřešujícím pedagogickým cílem všech pracovních listů je přiblížit návštěvníkům – dětem i dospělým – dané téma a usnadnit jim porozumění obsahu expozice. Při jejich tvorbě jsem zohledňovala reálný čas, který návštěvníci obvykle stráví v jednotlivých expozicích. Většina si pořizuje vstupenku do všech stálých expozic, přičemž celková doba prohlídky trvá průměrně 1,5 hodiny. Po jednoduchém výpočtu tak připadá přibližně 10 minut na jednu expozici. Je však třeba vzít v úvahu individuální rozdíly – každý návštěvník se u různých částí expozic zdrží jinak dlouho, některé může jen zběžně projít. Cílem tedy bylo vytvořit pracovní listy tak, aby návštěvníky podpořily ve vnímání tématu, ale zároveň je zbytečně nezdržovaly. Jejich formát i obsah byly navrženy s ohledem na srozumitelnost, stručnost a praktickou využitelnost přímo během prohlídky.

Konkrétní cíle jednotlivých pracovních listů jsou následující:

Stopy dávných životů – Návštěvník…

- dokáže jednoduše vysvětlit, co je náplní práce archeologa.
- vyjmenuje hlavní období pravěku a přiřadí k nim odpovídající názvy (doba kamenná, bronzová, železná).
- určí základní materiály používané k výrobě nástrojů v jednotlivých obdobích (kámen, kůže, dřevo, bronz, železo).
- porovná životní podmínky pravěkých lidí a současného člověka a dokáže identifikovat klíčové rozdíly.
- vyjádří zájem o minulost prostřednictvím výběru, popisu nebo ztvárnění pravěkého předmětu.

Proměny školních lavic – Návštěvník…

- popíše základní rozdíly mezi jednotlivými historickými třídami a porovná je se současným školním prostředím.
- vysvětlí vztah mezi domácími povinnostmi dětí a školní docházkou v minulosti a v dnešní době.
- si uvědomí hodnotu vzdělání v různých historických obdobích a v dnešní době.
- se dokáže zamyslet nad tím, jaké by bylo chodit do školy v různých období.
- reflektuje, jak se měnil přístup společnosti ke vzdělávání a chápe školu jako odraz své doby.

Ževot na Hané – Návštěvník…

- zná pojem „zvyk“ a „tradice“ a uvede příklady z vlastní rodiny.
- popíše některé sezónní tradice na Hané (loučení se se zimou a vítání jara, Velikonoce, období sklizně, dušičky, masopust a další).
- si osvojí základní slovní zásobu spojenou s oblastí Hané a tradicemi (např. kroj, Hanák a Hanačka, dožínky, Morana, lítečko, masopust a další).
- přijímá tradice jako přirozenou součást života komunity.
- si vytváří kladný vztah k lidové kultuře Hané.
- vnímá sezónnost a cykličnost v přírodě i v životních zvycích.

10.2 Z grafického a výtvarného hlediska

Jak jsem psala v předešlé kapitole o *Vizuálním zpracování pracovního listu*, důležitou roli při tvorbě pracovních listů hraje jejich grafický vizuál, který často výrazně ovlivňuje, zda po nich návštěvník skutečně sáhne.

Je tedy podstatné se držet grafických zásad jakými mohou být např.:

- přehlednost (rozvržení textu a jeho logické uspořádání spolu s dalšími grafickými prvky na stránce);
- použití vhodného písma (jeho čitelnost a s tím spojená velikost a typy fontů);
- práce s bílým místem (nepřeplácat list informacemi) a další.

Při tvorbě pracovního listu jsem vždy začínala náčrtem – s tužkou a papírem jsem si navrhla základní rozvržení stránky, včetně vizuální podoby. Textovou část jsem poté zpracovala v programu Microsoft Word. Finální podoba vznikala v prostředí Adobe Creative Cloud, kde jsem v InDesignu rozmístila texty a v Illustratoru navrhla grafické prvky a ilustrace.

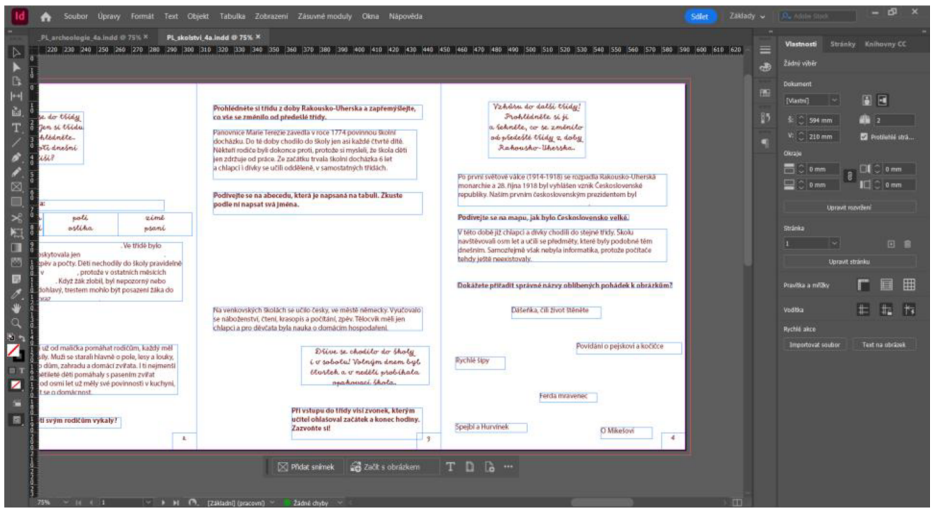

***Obr. 20**: vlastní záznam obrazovky z programu Adobe InDesign*

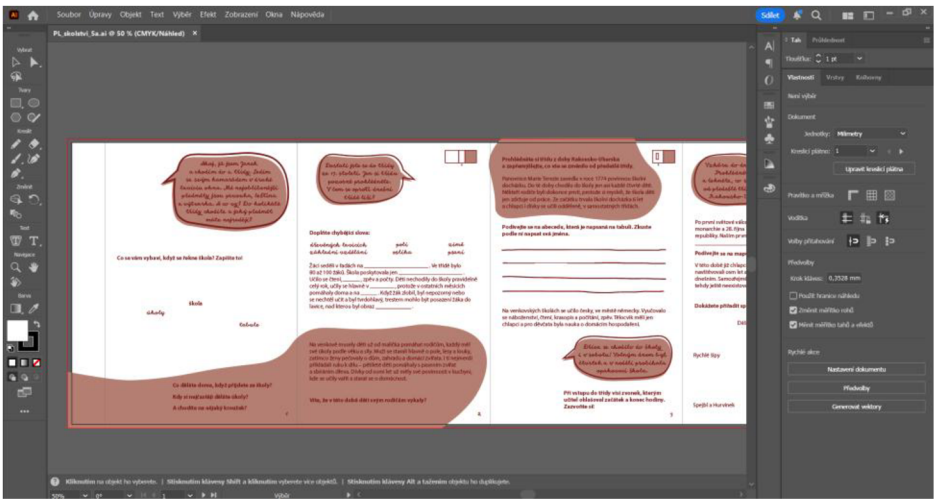

***Obr. 21**: vlastní záznam obrazovky z programu Adobe Illustrator*

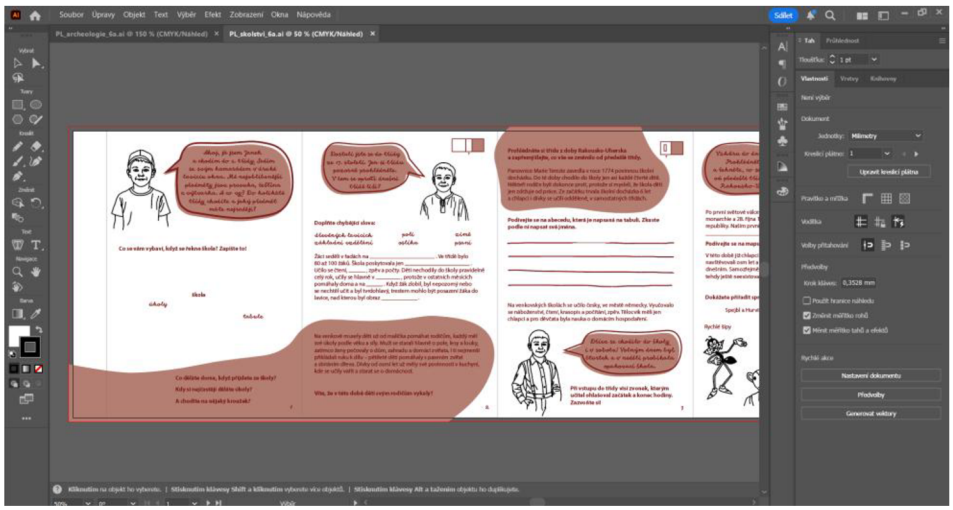

***Obr. 22**: vlastní záznam obrazovky z programu Adobe Illustrator*

Jako první jsem se rozhodla vytvořit list k expozici národopisu. Vznik pracovního listu probíhal postupně a měl několik vývojových fází. Prvotní návrh byl velmi jednoduchý a působil formálně – pracovala jsem s obdélníkovými geometrickými tvary, které jsem doplnila vlastními ilustracemi vytvořenými na grafickém tabletu. Postupně jsem však začala vnímat, že výsledné zpracování působí příliš staticky a chybí mu hravost či výraznější vizuální prvek, který by přitáhl pozornost návštěvníků.

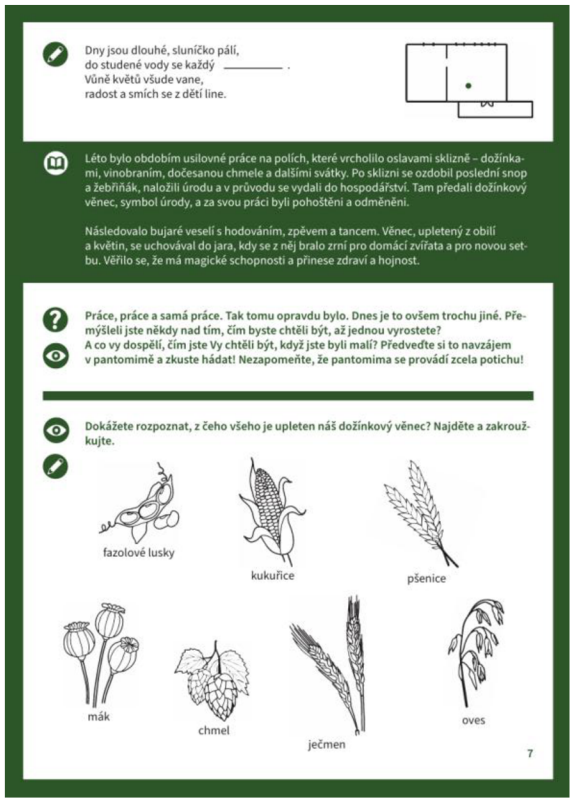

***Obr. 23, obr. 24**: vlastní záznam obrazovky – První návrhy pracovního listu*

Rozhodla jsem se proto vyzkoušet organické tvary – konkrétně pravidelné, různě velké kruhy, které působí dynamičtěji. Přesto jsem s výsledkem nebyla zcela spokojená a tuto verzi jsem na čas odložila.

***Obr. 25, obr. 26**: vlastní záznam obrazovky – Návrhy pracovního listu*

Postupně ve mně uzrála představa pracovního listu, který bude ještě hravější a méně strnulý. Nakonec jsem zvolila nepravidelné organické tvary.

***Obr. 27, obr. 28**: vlastní záznam obrazovky – Finální návrh pracovního listu*

Barevnost jsem měla od začátku jasnou. Každý pracovní list bude mít dva odstíny jedné barvy:

Název pracovního listu	Dominantní barva	Barva pro organické tvary na pozadí stránky
Stopy dávných životů	#773e12	#d69f63
Proměny školních lavic	#841720	#d89387
Ževot na Hané	#155d2b	#a2ba86

Současně jsem vytvořila nové ilustrace a vybrala jiné typy písma:

***Obr. 29, obr. 30**: vlastní záznam obrazovky – Ilustrace do pracovního listu k národopisné expozici*

Texty, zadání úkolů a informace	Komiksové bubliny a titulní název listu
Myriad Pro Regular	Goodlife Script

Celá sada pracovních listů má jednotný vizuální styl i strukturu. Každý list je zpracován ve formě leporela. Na jeho titulní straně se mimo jiné nachází průvodní postava, která poutavým způsobem vybízí návštěvníka k dalšímu zkoumání listu. Po otevření se objeví úvodní stránka, jejímž cílem je motivovat a představit hlavní téma listu – ať už se jedná o školní prostředí, lidové zvyky, nebo zasazení pravěkého období do širšího historického kontextu.

Následující strany jsou pak vždy věnovány jednotlivým tematickým celkům:

Název pracovního listu	3. strana	4. strana	5. strana	6. strana
Stopy dávných životů	doba kamenná	mladší doba kamenná	doba bronzová	doba železná
Proměny školních lavic	17. století	Rakouska -Uhersko	První republika	50. léta 20. století
Ževot na Hané	jaro	léto	podzim	zima

Sedmá strana pracovního listu je věnována shrnutí a opakování toho, co si návštěvníci z prohlídky zapamatovali. Výjimku tvoří pouze list k expozici národopisu. Vzhledem k omezenému prostoru – jednotlivé strany jsou o něco menší než formát A5 – by byla škoda vynechat téma masopustu, které jsem považovala za důležité. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla závěrečné opakování v tomto případě vypustit. Na poslední straně se pak nachází tiráž s praktickými informacemi pro návštěvníky: co od listu mohou očekávat, pro jakou cílovou skupinu je určen, tip na doplňkovou dětskou literaturu a kontaktní údaje na muzeum.

Jsem si vědoma, že vizuální podoba pracovních listů hraje důležitou roli – zvlášť pokud mají zaujmout na první pohled. Při zpětném pohledu na první návrhy a jejich porovnání s finální podobou mohu s uspokojením říci, že výsledná forma je atraktivnější a víc odpovídá tomu, co jsem si přála vytvořit.

11 Vzniklé samoobslužné mezigenerační pracovní listy

11.1 Stopy dávných životů

Pracovní list je určen pro rodiny s dětmi ve věku 7–10 let. Zábavnou formou provází expozicí zaměřenou na archeologii Přerovska. Skrze různé úkoly a aktivity děti objevují pravěkou historii a způsob života lidí, kteří v této dávné době žili.

Na titulní stránce je postava mladé archeoložky, která návštěvníky zve na cestu časem zpět do pravěku. Pro orientaci času, jsem pro děti vytvořila jednoduchou časovou osu s ilustracemi, které znázorňují jednotlivá období a usnadňuje pochopení, že pravěk předcházel opravdu dlouhá období.

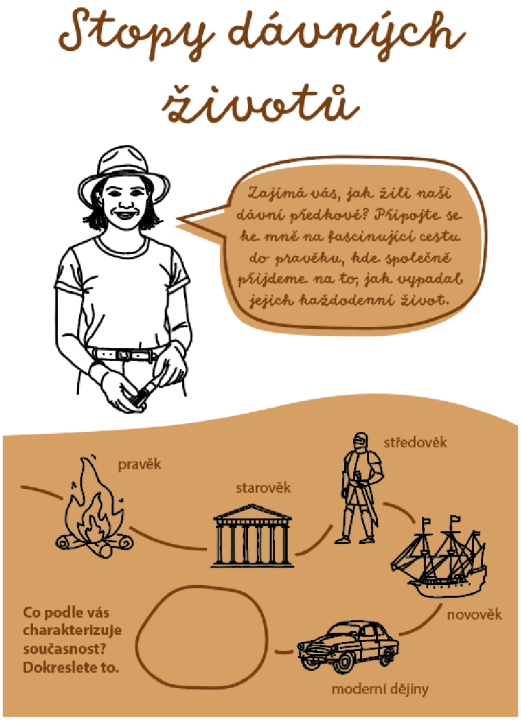

***Obr. 31**: vlastní záznam obrazovky – titulní strana pracovního listu k „Archeologii Přerovska“*

Následující úvodní stránka (strana č. 2) se zabývá obecně pravěké době – před jakou dobou byl pravěk a jak žili lidé v této době. Taktéž se návštěvníkovi představuje archeoložka, která vysvětluje práci archeologa. Dále návštěvníka vybízí k zamyšlení nad rozdíly mezi minulostí a současností a obsahuje otázku, která podporuje dialog mezi dospělým a dítětem: *„Napadají*

vás další rozdíly mezi dnešní dobou a pravěkem? A co se naopak moc nezměnilo a zůstalo stejné?“.

Strana s označením čísla 3 představuje základní prvky života ve starší době kamenné – výrobu nástrojů, získávání potravy a stavbu přístřešků. Následující část je věnována mladší době kamenné a tzv. neolitické revoluci – období, kdy lidé začali pěstovat plodiny a chovat zvířata. Vzhledem k množství vystavené keramiky je zde zařazena výtvarná aktivita se samolepkami: děti složí nádobu ze „střepů“ a dokreslí na ni motiv inspirovaný keramikou z vitrín.

Pátá strana se zaměřuje na dobu bronzovou. Návštěvníci se dozvědí, z čeho se bronz skládá, co z něj lidé vyráběli a proč mají dnes bronzové předměty nazelenalou barvu. Zároveň zjistí, co byly hřivny a k čemu sloužily. Následuje doba železná, během níž děti dokreslí keltské oppidum.

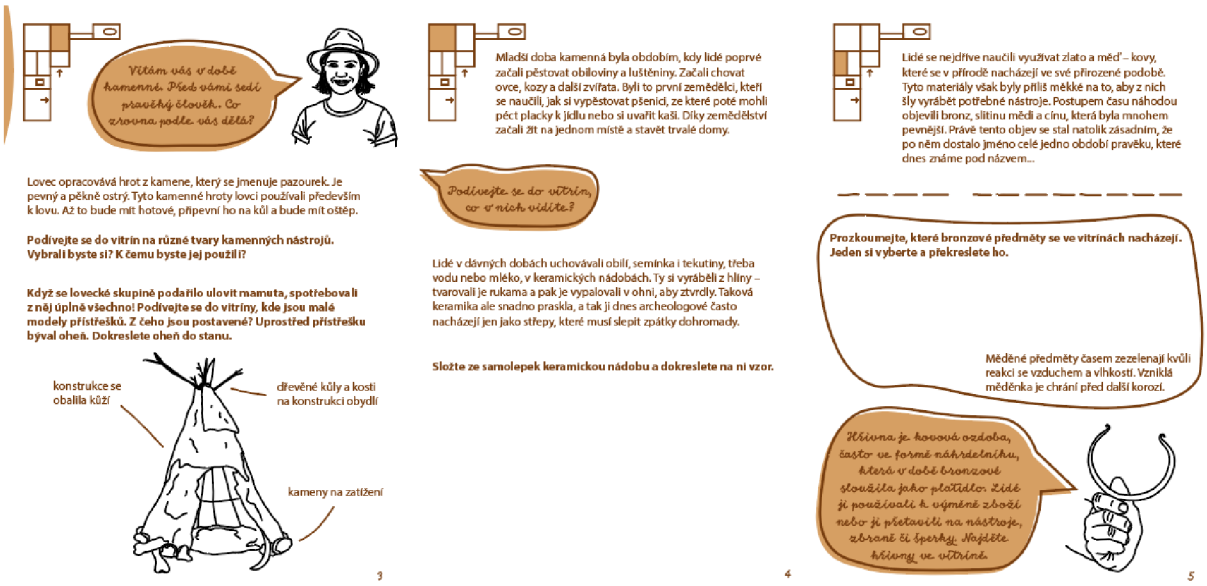

***Obr. 32**: vlastní záznam obrazovky – 3. strana věnující se starší době kamenné, 4. strana na téma mladší doba kamenná s úkolem se samolepkami a 5. strana na dobu bronzovou*

Předposlední stránka nabízí shrnutí formou jednoduchých otázek (např. *„Jak se nazývá slitina mědi a cínu? Kdo je to archeolog?“*). Závěrečný úkol vybízí děti k pozorování: cestou domů si mají všímat přírodních materiálů, ze kterých by si pravěký člověk mohl postavit přístřešek.

Na poslední stránce (tiráži) je uveden tip na knihu: *Lovci mamutů*[7] od Petra Šídy. Kniha přibližuje každodenní život pravěkých lidí, výrobu nástrojů i získávání potravy. Součástí pracovního listu jsou samolepky k úkolu s keramickou nádobou a výtvarný úkol na doma. Děti si mohou ze samotvrdnoucí hmoty vytvořit vlastní keramickou mističku nebo nádobu, kterou dozdobí rytými vzory a ornamenty inspirovanými pravěkou keramikou.

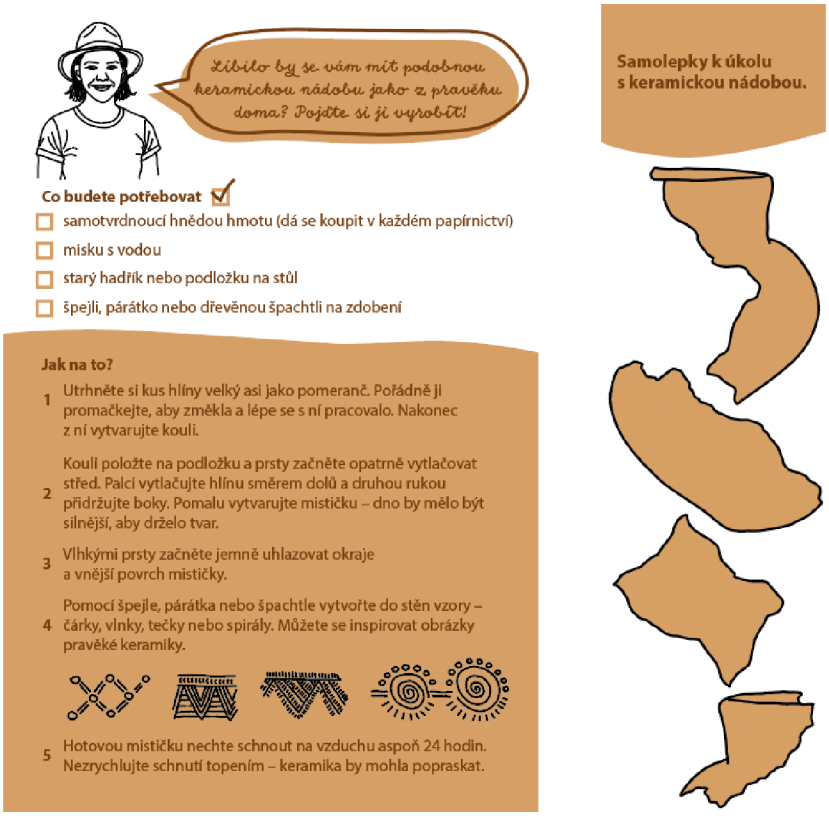

***Obr. 33, obr. 34**: vlastní záznam obrazovky – volně vložený list papíru do pracovního listu, na kterém se nachází výtvarný úkol na doma a samolepky k úkolu v mladší době kamenné.*

[7] Tip na knihu: ŠÍDA, Petr. *Lovci mamutů*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7360-639-8.

11.2 Proměny školních lavic

Pracovní list je určen pro rodiny s dětmi (školáky) ve věku 7–12 let. List je zároveň papírovým průvodcem, který zábavnou formou provází rekonstrukcemi čtyř školních tříd. Začíná ve třídě ze 17. století, poté se přejde do kabinetu a třídy z období Rakouska-Uherska, přes třídu po první světové válce a poslední třídou je z období 50. let 20. století. Skrze různé úkoly, pozorování a tvořivé aktivity návštěvníci objevují, jak se proměňovala škola, co se tehdy učilo a jak žili školáci v minulosti. Na titulní straně děti přivítá Jindra, který zve návštěvníky na cestu do dřívějších dob.

***Obr. 35**: vlastní záznam obrazovky – titulní strana pracovního listu „Proměny školních lavic“*

Úvodní stránka (strana č. 2) je věnovaná dnešní škole. Za pomocí myšlenkové mapy si děti uvědomí, jak vypadá škola, kterou navštěvují. Za pomocí otázek: *„Co děláte doma, když přijdete ze školy? Kdy si nejčastěji děláte úkoly? A chodíte na nějaký kroužek?“*, si zpětně uvědomí, že dříve děti mnohdy neměly volný čas, kroužky ani zájmové aktivity.

Spolu se třetí stranou se návštěvníci přenesou do třídy ze 17. století. Jejich úkolem je třídu důkladně prozkoumat a porovnat s tou dnešní. Podle nápovědy doplní chybějící slova do textu

a dozvědí se zajímavosti o každodenním životě dětí v této době – třeba že se rodičům vykalo nebo že o volném čase nemohla být řeč.

Strana číslo 4 se zaměřuje na období Rakouska-Uherska. Děti zjistí, co se v té době učilo, jak rodiče vnímali školní docházku a kdy měly děti volno. Na řádky v pracovním listu si poté zkusí dobovým písmem – kurentem – napsat svá jména.

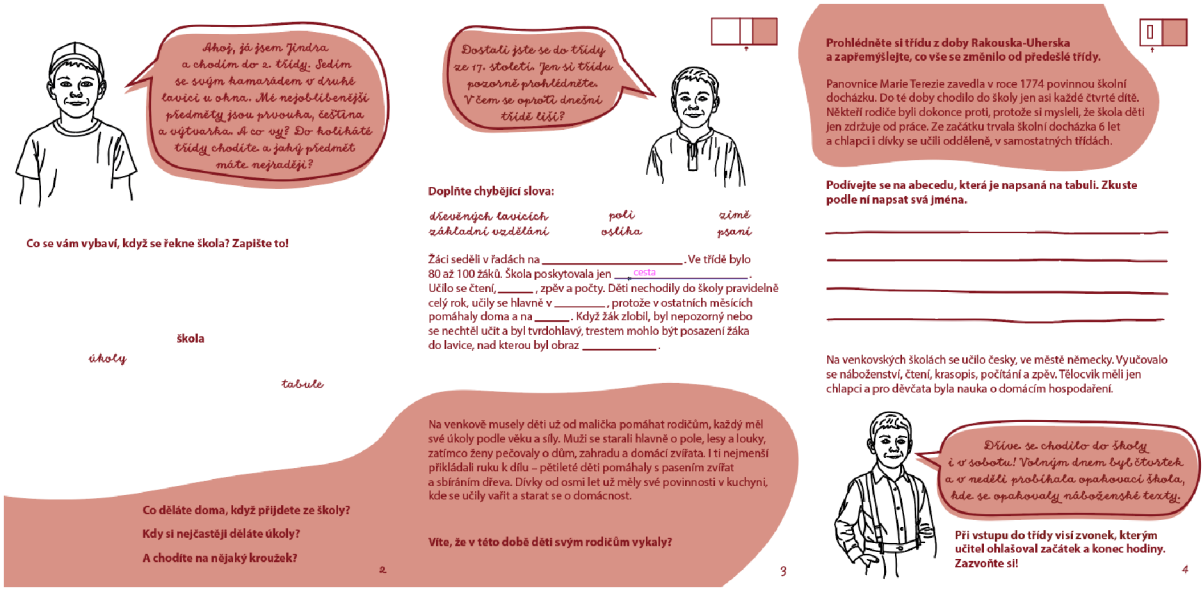

***Obr. 36**: vlastní záznam obrazovky – 2. strana věnující se dnešní škole, 3. strana pro expozici školní třídy ze 17. století a 4. strana na třídu z doby Rakouska-Uherska*

Následuje třída po první světové válce. Tedy po roce, kdy se rozpadla Rakousko–Uherská monarchie a byl vyhlášen vznik Československé republiky. V expozici zjistí, kdo byl prvním prezidentem Československa, a spojí oblíbené tehdejší pohádky s odpovídajícími ilustracemi. Nechybí ani prostor k zamyšlení nad tím, která pohádka je jejich oblíbená.

Poslední třída se věnuje období socialismu. V pracovním listě je text, který popisuje tehdejší dobu a školu. Na základě informací z nástěnky v expozici mají zjistit, co všechno tehdy děti sbíraly.

Předposlední stránka slouží jako shrnutí. Návštěvníci přiřazují různé školní předměty k třídám, ve kterých se nacházely. Úkol je jednoduchý a vhodný i pro menší děti, které pozorně sledovaly. Na tiráži jsou opět informace k pracovnímu listu, kontakt na muzeum a tip na knihu:

Svět dětí[8] od Jitky Lněničkové. Knížka se zabývá dětmi v různých období dějin – od pravěku po současnost. Kniha ukazuje, jaké postavení měly v rodině, jak se dříve oblékaly, jak se stravovaly a s čím si hrály. Součástí pracovního listu je také výtvarný úkol na doma – děti si podle jednoduchého návodu mohou vyrobit vlastní sešit v ručně šité vazbě, který si mohou odnést do školy.

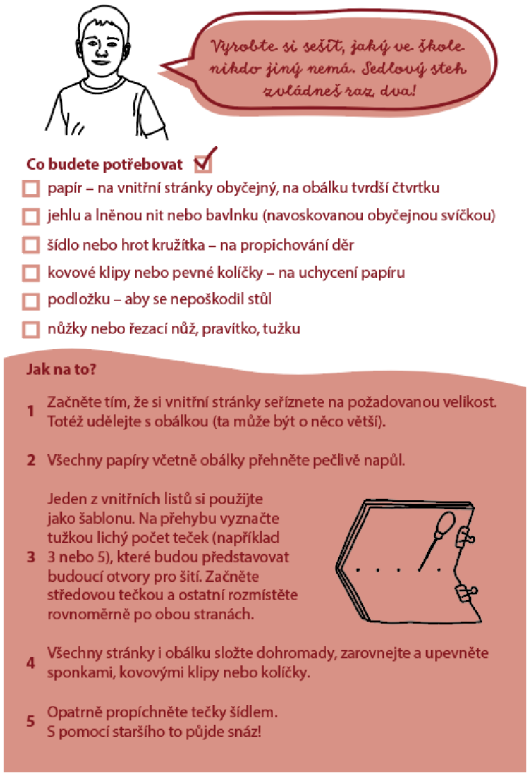

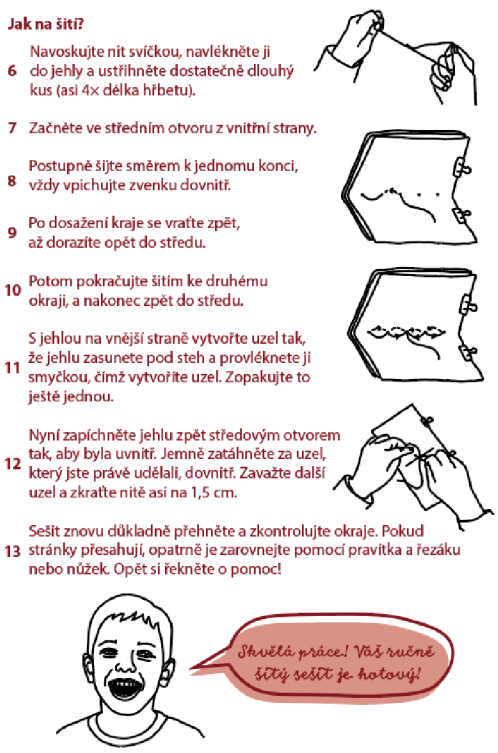

***Obr. 37, obr. 38**: vlastní záznam obrazovky – volně vložený list papíru do pracovního listu, na kterém se nachází výtvarný úkol na doma*

[8] Tip na knihu: LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *Svět dětí*. Dějiny v obrazech. Praha: Albatros, 2005. ISBN 80-00-01786-5.

11.3 Ževot na Hané

Pracovní list je určen pro rodiny s dětmi, které jsou ve věku 4–10 let. List je zábavnou formou provází expozicí věnovanou životu na Hané. Návštěvníci se během prohlídky dozvědí něco málo o tradičním kroji, o zvycích a tradicích, které se na Hané odjakživa dodržovaly.

Titulní stránce dominují dvě ústřední postavy – Hanačka Barborka a Hanák Janek. Ten se zpočátku představuje v hanáckém nářečí, ale aby mu děti a dospělí lépe rozuměly, rozhodne se mluvit *„po panskê“*. První úkol vyzývá návštěvníky k rychlému porozhlédnutí se po expozici, konkrétně po zástěrách Hanaček. Úkolem je prohlédnout si jejich bohatě zdobené zástěry a dokreslit vzor na ilustrovanou zástěru Barborky na titulní straně.

Po otevření pracovního listu jsou návštěvníci uvedeni do tématu – co to jsou tradice. Dozví se, že jde o činnosti spojené s oslavami svátků a významných událostí, během kterých se často setkává celá rodina. Hlavní úkol na této stránce spočívá ve vyplnění „myšlenkové“ mapy: návštěvníci doplňují tradice, které se pojí k různým obdobím roku (např. k Novému roku, Dušičkám, Mikuláši nebo k Silvestru).

Následující část se věnuje jaru. Návštěvníci se dozvědí, kdo nebo co je Morana, co symbolizuje a jak se s ní Hanáci loučí při vítání jara. Součástí stránky je i drobný úkol – bludiště, jehož cílem je „vynést“ Moranu do potoka. Na konci stránky se nacházejí otázky podporující dialog mezi dítětem a dospělým.

Čtvrtá strana se zaměřuje na léto, období plné práce na poli. Návštěvníci se dozví, co je to dožínkový věnec, který najdou vystavený přímo v expozici. Úkolem je zjistit, z čeho je věnec spleten. Hanák Janek poté nabádá malé návštěvníky, aby pomohli hospodáři s každodenními úkony – vyprali prádlo na valše a naštípali dříví pomocí vystavené makety sekyrky a špalků, které jsou v expozici volně k vyzkoušení.

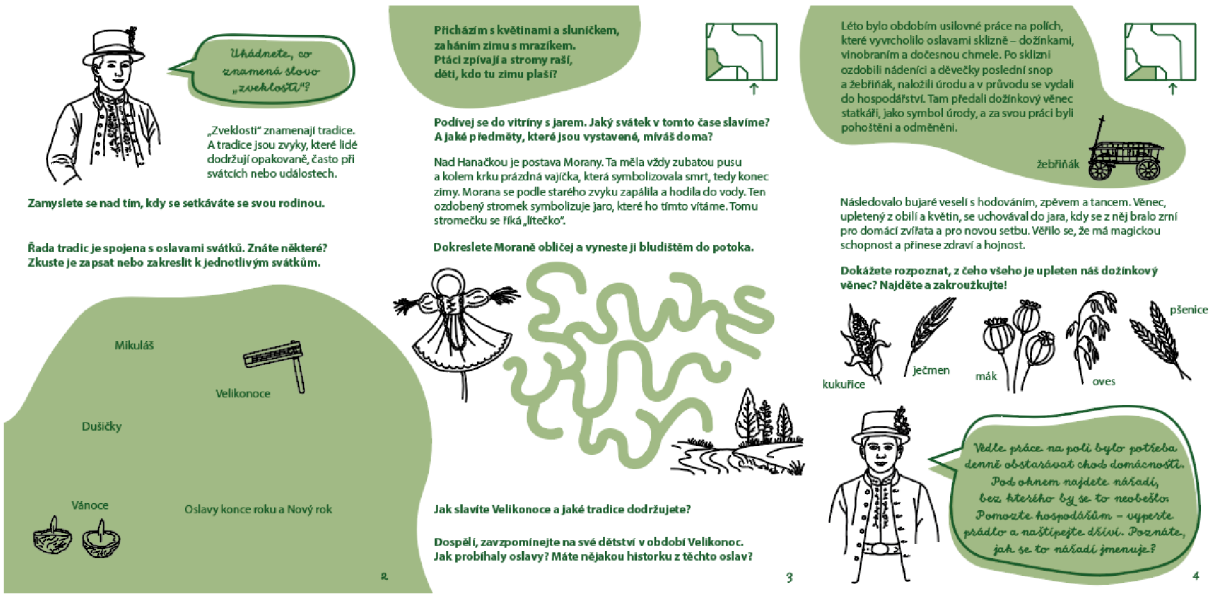

***Obr. 39**: vlastní záznam obrazovky – 2. strana věnující se úvodu do tématu tradic, 3. strana na období jara a 4. strana k letnímu ročnímu období*

Po celou dobu prohlídky se průběžně seznamují s různými typy kroji. Na stránce, věnující se podzimu, se dozví, jak vypadá smuteční kroj a kdy jej Hanačky nosily. V tomto období se slaví svátek svatého Martina. Úkolem je přečíst si legendu o tomto světci a přiřadit k ní tři samolepky, které ilustrují jednotlivé části příběhu.

Strany šest a sedm se věnují času adventu a Vánoc. Děti i dospělí zde opět najdou otázky podněcující společný rozhovor. Následuje pantomimická aktivita, při níž si mají předvést, jak si hrají se svou (pro dospělé dříve) oblíbenou hračkou, a poté ji nakreslit. Zimní období vrcholí masopustem, o kterém se něco málo dočtou a následně odpoví na otázky opět vedoucí k rozhovoru mezi dítětem a dospělým: *„Už jste byli v masce na masopustu nebo karnevale? Za co jste se převlékli? A za jakou masku byste chtěli jít příště? A co vy dospělí? Chodili jste v kostýmu, když jste byli malí? Za co jste šli? Kdybyste si mohli vymyslet společný kostým, jaký by to byl?"*.

Na poslední stránce (tiráži) je uveden tip na doplňující literaturu: *Český rok od jara do zimy*[9]. Jedná se o naučnou knihu vhodnou pro děti i dospělé. Publikace provází čtenáře tradičním

[9] Tip na knihu: MOTLOVÁ, Milada. *Český rok od jara do zimy.* V Praze: Fortuna Libri, 2010. ISBN 978-80-7321-522-4.

kalendářem lidových zvyků a je doplněna folklorními texty – verši, písněmi, pranostikami, pověstmi, pohádkami a příběhy o svatých.

Součástí pracovního listu je vložený proužek samolepek k úkolu o sv. Martinovi a doprovodný výtvarný úkol na doma. Ten spočívá ve vymalování Hanačky, navržení vzorů na jednotlivé části jejího kroje, vystřižení a složení tradiční oblékací papírové panenky.

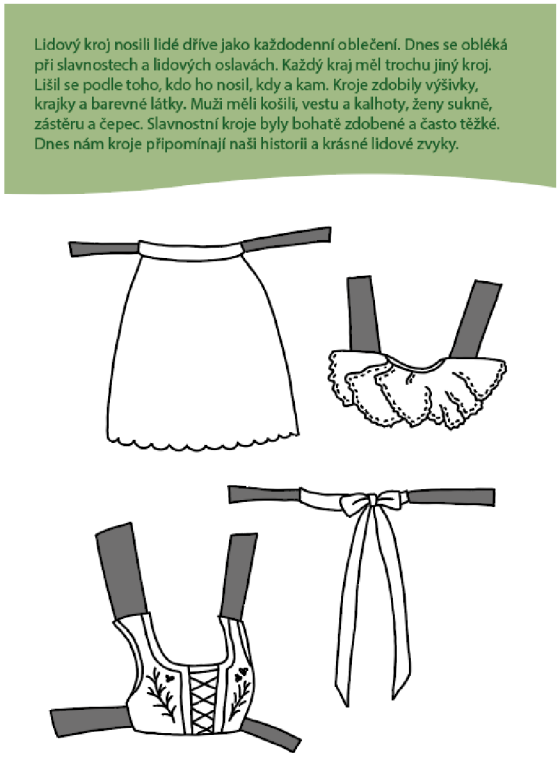

Obr. 40, obr. 41*: vlastní záznam obrazovky – volně vložený list papíru do pracovního listu, na kterém se nachází výtvarný úkol na doma*

12 Realizace, evaluace a návrhy na další změny pracovních listů

Pravidelná zpětná vazba je v muzejní edukaci, stejně jako v jiných oblastech muzejní práce, klíčová. Slouží k odhalování a nápravě chyb, k ověřování kvality vytvářených výstupů a zároveň napomáhá jejich neustálému zlepšování (Jagošová, 2024).

Termín evaluace se dnes pevně usadil jak v pedagogické teorii, tak ve vzdělávací politice a praxi. Jeho původ sahá do latiny, kde sloveso *valere* znamená „být silný“ nebo „mít platnost“. Z latiny se výraz přenesl do angličtiny jako *evaluation*, což označuje hodnocení či určování hodnoty, a v tomto významu se uplatňuje i v českém prostředí (upraveno, Nezvalová, 2006).

„Evaluace je proces systematického shromažďování a analýzy informací podle určitých kritérií za účelem dalšího rozhodování“ (Bennet a kol., 1994, cit. podle Nezvalová, 2006).

Dle Jagošové (2024) by kvalitní evaluace:

- měla mít promyšlenou strukturu a jasně určený předmět hodnocení;
- měla vycházet z vhodně zvolených metodických přístupů;
- neměla být jednorázová, ale probíhat opakovaně;
- měla být řízena pevně stanovenými pravidly a hodnoticími kritérii;
- měla mít výsledky, které budou sloužit jako praktický podklad pro rozhodování a plánování dalších kroků (Jagošová, 2024).

Mezi evaluační metody patří například dotazníkové šetření, experiment, pozorování, testování a další… K evaluaci své diplomové práce – pracovních listů – jsem se rozhodla pro testování, vlastní pozorování a rozhovor v rámci pilotního ověření. Toto ověření slouží jako zkouška „nanečisto“, která pomáhá ověřit, zda je celý postup proveditelný, kolik zabere času a jestli je potřeba něco upravit ještě před hlavním zkoumáním. Často se používá proto, aby se předešlo zbytečným chybám.

Mým cílem je zhodnotit funkčnost, přiměřenost a edukativní přínos samoobslužných mezigeneračních pracovních listů, které jsou určeny k doprovázení návštěvníků při prohlídce muzejní expozice/muzejních expozic. Pro rozhovor s návštěvníky po vyzkoušení si pracovních listů jsem zvolila tyto otázky:

Otázky pro doprovod dítěte:

1. Byla orientace v pracovním listu snadná?
2. Byla zadání srozumitelná a přiměřená věku dítěte?
3. Vyhovoval vám formát a grafická podoba listu?
4. Dokázalo dítě udržet pozornost po celou dobu?
5. Zapojilo se dítě aktivně, nebo spíše pasivně?
6. Měl pracovní list podle vás smysl – přispěl k pochopení nebo zapamatování něčeho z expozice?
7. Vedl pracovní list k nějaké diskusi nebo otázkám ze strany dítěte?
8. Jaký je váš celkový dojem a doporučili byste ho dalším rodinám?
9. Máte nějaký návrh na úpravu nebo vylepšení jakékoliv části pracovního listu?

Otázky pro děti:

1. Bavilo tě to?
2. Co tě zaujalo nebo bavilo nejvíc?
3. Co tě naopak moc nebavilo?
4. Který úkol ti připadal nejlehčí?
5. Chtěl/a bys zkusit v budoucnu i jiný pracovní list na jiné téma?

Výsledky ověření, které zahrnovalo testování, pozorování a rozhovory, jsou níže podrobně rozpracovány podle jednotlivých typů pracovních listů. Následně se zároveň zaměřuji na návrhy úprav a doporučení pro jejich další zlepšení.

12.1 Stopy dávných životů

***Obr. 42**: foto autor – realizace pracovního listu Stopy dávných životů*

Testovací skupina č. 1:

Testovací dvojici tvořil otec se synem, který chodí do 4. třídy. Z pracovních listů byli oba nadšení – během rozhovoru mluvil především syn, který se sám chopil role „průvodce“ a vedl svého tátu celou expozicí. Podle slov otce byl velmi aktivní, do úkolů se pouštěl s chutí a všechno zvládl bez potíží. Textům i zadáním dobře rozuměli a v orientaci v listu se neztratili. Na otázku, jestli by něco upravili nebo doplnili, jen s úsměvem odpověděli, že ne – prý je to perfektní tak, jak to je.

Testovací skupina č. 2:

Pracovní list si vyzkoušela čtyřčlenná rodina, ve které byli dva školáci – chlapec z 5. třídy a dívka z 2. třídy. Matka ocenila především úkoly, které podporovaly hledání přímo v expozici a vedly členy rodiny k vzájemnému rozhovoru. Uvedla, že by se nebála některé psací či kreslící

úkoly nahradit dalšími úkoly zaměřenými na pozorování a doplňování, protože právě ty děti nejvíce bavily.

Vedení skupiny se ujala ona sama – dětem předčítala texty, doplňovala informace a pomáhala s vysvětlením. Pro lepší orientaci v expozici navrhla, aby v mapce každé místnosti bylo zakresleno něco jasně viditelného, nějaký klíčový předmět (například v místnosti s vrtačkou do kamene právě tento prvek). Po grafické stránce byla spokojená, ale zmínila, že by jí víc vyhovoval formát sešitku, který by zároveň usnadnil orientaci během vyplňování.

Děti samy zhodnotily, že je pracovní list bavil, a hned si vyžádaly další. Vybraly si list věnovaný školním třídám. Slečna se prý dozvěděla spoustu nového, zatímco pro chlapce to bylo spíše zopakování látky, kterou právě probírali ve škole.

12.2 Proměny školních lavic

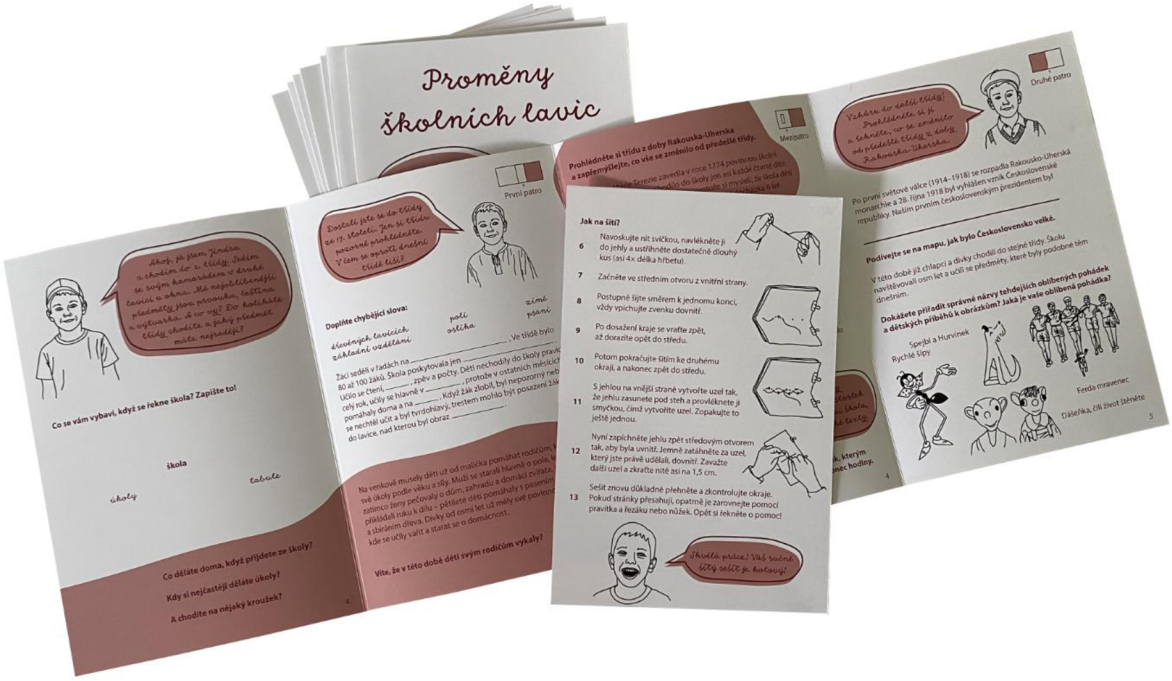

***Obr. 43**: foto autor – realizace pracovního listu Proměny školních lavic*

Testovací skupina č. 1:

Testovací skupinu tvořili prarodič, matka a dvě děti ve věku 5 a 11 let. Pracovali zcela samostatně, bez zásahů z mé strany – záměrně jsem skupinu nechala projít pracovním listem bez průběžného vedení, abych mohla sledovat, jak si s ním poradí pouze na základě vlastního porozumění.

Ze zpětné vazby vyplynulo, že jim pracovní list po všech stránkách vyhovoval – dobře se v něm orientovali, úkoly byly srozumitelné a přiměřené věku dětí. Dospělí pouze občas pomohli, například při otázce na jméno prvního československého prezidenta. Děti si po celou dobu dokázaly udržet pozornost a úkoly je viditelně bavily. I když jednomu bylo pouhých 5 let, tudíž nezapadal do cílové skupiny, tak i ho to velmi bavilo. Pomohlo tomu i samotné prostředí školních tříd, které je vtáhlo do doby, již pracovní list přibližuje. Matka navrhla drobné doplnění – ke každému historickému období přidat informaci o tom, z čeho se tehdy děti učily a na jaký materiál psaly. Zároveň zmínila, že by podobné pracovní listy mohly být zajímavé i pro starší děti, klidně až do 15 let.

Testovací skupina č. 2:

Druhou testovanou skupinu tvořili prarodič, matka a dva synové ve věku odpovídajícímu druhému stupni základní školy. Skupinu jsem během vyplňování pracovního listu navštívila pouze jednou – chtěla jsem zjistit, zda bude pracovní list bavit i starší děti. Na základě předchozí pozitivní zkušenosti jsem se totiž rozhodla zapojit i starší věkovou kategorii. Po zbytek návštěvy jsem skupinu nechala pracovat nerušeně a v klidu, aby si mohli list projít svým vlastním tempem a bez ostychu.

Z rozhovoru vyplynulo, že skupině pracovní list celkově vyhovoval – jak formát pracovních listů, grafická úprava, tak i ilustrace. Úkoly i texty byly podle nich přehledné a srozumitelné. Jedinou komplikací byla pro ně orientace v prostoru muzea a expozic, konkrétně přiřazení mapy k jednotlivým školním třídám. Navrhli proto, aby u každé mapky byla jednoduchá poznámka s informací, ve kterém patře se daná učebna nachází. Pro návštěvníky, kteří muzeum neznají, by to mohlo usnadnit pohyb mezi jednotlivými částmi.

Jeden ze synů řekl, že právě díky pracovnímu listu měl pocit, že si to všichni víc užili a zapamatovali si spoustu věcí, co by jim jinak asi utekly – celkově mu to přišlo jako dobrá zkušenost. Dospělí zároveň přišli s nápadem přidat ke každému listu jednoduchou výzvu pro dospělé, aby se ujali role „učitele“ – tedy někoho, kdo bude číst texty, zadávat úkoly a případně něco dovysvětlí. Podle nich by to mohlo přirozeně podpořit zapojení celé skupiny, zvlášť pokud se pracovnímu listu věnují i menší děti.

Testovací skupina č. 3:

Pracovní list si vyzkoušela rodina – matka, otec a dvě děti ve věku 5 a 10 let. Jako první sáhli po listu *Stopy dávných životů* z archeologické expozice, ale ten děti příliš nezaujal a nakonec si ho ani neprošli. Nabídla jsem jim proto druhý list – *Proměny školních lavic* – a ten měl výrazně větší úspěch. Děti se na školní třídy těšily už předem, takže je téma okamžitě vtáhlo.

Matka ocenila, že list není zdlouhavý a děti nenutí zůstávat v jedné třídě příliš dlouho – naopak si mohou tempo přizpůsobit a jít dál, jakmile mají hotovo. Podle jejích slov byl pracovní list dobře vyvážený a oslovil jak desetiletého školáka, tak i mladší dceru, která se do školy teprve chystá. Rodiče věděli, že si v expozici můžou vzít běžné průvodcovské listy, ale číst se jim je nechtělo – pracovní list jim proto přišel jako lepší způsob, jak se o třídách něco dozvědět.

Nejvíc kluka zaujal zvonek ve třídě z Rakouska-Uherska – díky pracovním listům měl podnět si zvonek vyzkoušet a s mladší sestrou na něj zvonili nadšeně několikrát po sobě. Na závěr oba rodiče potvrdili, že by si klidně zkusili i další pracovní listy a že by třeba dali ještě šanci i archeologii. Během vyplňování jsem je navštívila jen jednou. Po celou dobu skupinu vedla maminka, která předčítala texty i zadání.

Testovací skupina č. 4:

Pracovní list si vyzkoušela čtyřčlenná rodina se dvěma školáky – chlapcem z 5. třídy a dívkou z 2. třídy. Jednalo se už o jejich druhý list za ten den a opět je velmi bavil. (První byl *Stopy dávných životů* – testovací skupina č. 2) Hlavní role se i tentokrát ujala matka – dětem

předčítala texty a upozorňovala je na zajímavosti v expozici. K orientaci v mapce opět navrhla drobné vylepšení – přidání klíčových exponátů do jednotlivých místností. Další její tip se týkal struktury samotného listu: ocenila by, kdyby každá školní třída začínala krátkou hledací aktivitou, která by děti ihned vtáhla do dobové třídy. Celkově rodina hodnotila pracovní list velmi pozitivně a byla ráda, že si mohla materiál vyzkoušet.

12.3 Ževot na Hané

***Obr. 44**: foto autor – realizace pracovního listu Ževot na Hané*

Testovací skupina č. 1:

Skupinu tvořila babička, matka, šestnáctiletá slečna, jedenáctiletý a pětiletý chlapec. Ze zpětné vazby vyplynulo, že pracovní list nejvíce zaujal právě nejstarší dívku. Společně jsme se shodly, že list pravděpodobně osloví hlavně rodiny a děti, které mají blízko k lidovým zvykům. Taktéž doplnily, že by mohl bavit spíš dívky než chlapce. Ačkoli je list primárně určen pro děti ve věku 4–10 let, obě dospělé účastnice se shodly, že by mohl zaujmout i starší děti, klidně až do 15 let. Ovšem v takovém případě by bylo potřeba úkoly upravit tak, aby zůstaly vhodné a zábavné

pro menší děti, ale zároveň nabízely něco navíc těm starším.

Co se týče porozumění textu, zadání úkolů nebo orientace v listu, nezaznamenaly žádný problém. Kluci se v několika úlohách aktivně zapojili. Nejvíc je zaujalo téma oslav – rodina se nejdéle zdržela u Silvestra a sdílela, jak ho sami prožívají ve městě.

Dospělí vyjádřili přesvědčení, že pracovní list má smysl, a doporučili by ho i dalším rodinám. Babička jako tip navrhla, že by stálo za to více zapojit předměty, které se nacházejí v expozici pod oknem a jsou určené k vyzkoušení. Zmínila například dřevěnou sekyrku a valchu, ke které se již v listu vztahuje výzva k použití. Upozornila ale také na další zajímavé exponáty, jako je řešeto na prosívání, naběračka na knedlíky nebo velká vařečka na míchání povidel – ty už v pracovním listu zmíněny nejsou.

Testovací skupina č. 2:

Pracovní list si vyzkoušela babička se svými dvěma vnuky. Ačkoli ho nedokončili celý, hodnotili ho pozitivně a celkově je zaujal. Potvrdilo se zde, že téma krojů a národopisu oslovuje spíše dívky – kluky nejvíce bavila část, kde si kreslili svou oblíbenou hračku, a také pantomima, u které se podle nich hodně nasmáli. Babičku expozice velmi zaujala, obzvlášť kroje, které si prohlížela s velkým zaujetím. Zároveň ale uznala, že se jedná o poměrně detailní výstavu, která nemusí být pro děti tak snadno uchopitelná. Vnuky nejvíc zaujaly úkoly spojené s vyprávěním, díky kterým se dozvěděli víc o dětství své babičky.

I když list nevyplnili celý, odcházeli s dobrým dojmem a projevili zájem v budoucnu vyzkoušet další. Kluci se dokonce hned ptali, jestli bude existovat pracovní list k expozici minerálů – prý by je bavil ještě víc, protože hrají hru Minecraft a kameny je baví.

12.4 Souhrnné zhodnocení

Na základě testování pracovních listů několika různorodých skupin návštěvníků lze říci, že listy byly velmi dobře přijaty napříč věkovými kategoriemi. Děti, rodiče i prarodiče ocenili především to, že se díky nim proměnila běžná návštěva muzea ve společné objevování. Úkoly

obsažené v listech účastníky aktivně vedly k pozorování exponátů, vzbuzovaly zvídavost a podporovaly přirozenou komunikaci mezi členy rodiny. Zároveň napomáhaly tomu, aby si děti z expozice odnesly více informací, než by tomu bylo při klasické pasivní prohlídce.

Zpětná vazba ukázala, že děti bavily především úkoly spojené s hledáním, doplňováním a praktickým zkoušením věcí – například zvonění ve staré třídě nebo manipulace s předměty v národopisné expozici. Psaní a kreslení byly vnímány jako méně atraktivní, především u mladších dětí. Přesto však některé kreslicí aktivity hodnotili pozitivně, zejména pokud byly smysluplně propojeny s expozicí (např. kresba oblíbené hračky). Jako ideální se tak jeví zachovat jednu výtvarnou aktivitu na list, ale zaměřit se více na dynamické a interaktivní úkoly.

Většina dětí i dospělých se v pracovních listech dobře orientovala. Přesto zazněly návrhy na drobné úpravy, které by mohly přispět k ještě snadnějšímu používání. Konkrétně šlo o vylepšení mapek expozic – přidání klíčových, dobře viditelných exponátů, podle kterých se lze snadno zorientovat, a doplnění informace o tom, ve kterém patře se daná část nachází. Zazněla také doporučení ke změně formátu – sešitkové zpracování by podle některých dospělých mohlo být praktičtější a umožnit lepší manipulaci při vyplňování.

Z hlediska věkového rozpětí se ukázalo, že i když jsou pracovní listy primárně určeny pro děti ve věku 4–10 let, dokáží zaujmout i starší účastníky, a to až do 15 let. Zajímavým návrhem, který se objevil opakovaně, bylo začlenění dospělého jako aktivního průvodce – například formou výzvy, aby se ujal role „učitele“. Takový přístup by mohl pomoci ještě více posílit mezigenerační spolupráci a vtáhnout dospělé a děti do aktivit přirozenou cestou.

Z tematického hlediska byly nejvíce oceňovány pracovní listy věnované školním třídám (*Proměny školních lavic*). Hned za ním je archeologický list (*Stopy dávných* životů) a na třetím místě pracovní list k národopisu (*Ževot na Hané*). Dle mého úsudku ze zkušeností v muzeu soudím, že tato stupnice oblíbenosti bude i v budoucnu.

Na základě všech zjištění lze shrnout, že pracovní listy mají velký potenciál obohatit návštěvu muzea o zábavný a zároveň edukativní prvek. Přirozeně vedou k pozorování, spolupráci i zapojení všech členů rodiny. Jejich kvalita byla návštěvníky hodnocena velmi kladně. Díky drobným úpravám – zejména v oblasti orientace a zařazení více úkolů, které podněcují

rozhovor a hledání – by mohly být ještě účinnějším nástrojem pro pochopení a zpřístupnění muzejních expozic co nejširšímu publiku, a hlavně rodin s dětmi.

***Obr. 45**: foto autor – realizace tří dílného souboru samoobslužných mezigeneračních pracovních listů pro expozice Muzea Komenského v Přerově*

Závěrem

Ve své diplomové práci jsem se zaměřila na tvorbu samoobslužných pracovních listů určených pro rodiny s dětmi. Hlavní pozornost byla věnována návrhu a realizaci pedagogicky promyšlených a výtvarně atraktivních edukačních materiálů pro vybrané expozice Muzea Komenského v Přerově.

Cílem mé práce bylo vytvořit sadu tří samoobslužných pracovních listů, které by podporovaly mezigenerační spolupráci v rámci návštěvy muzea. Přiblížily by návštěvníkům – dětem i dospělým – dané téma expozice a usnadnilo jim v porozumění samotného obsahu. Výsledkem jsou tedy tři pracovní listy, které se věnují:

1. archeologii Přerovska (pracovní list s názvem *Stopy dávných životů*);
2. rekonstrukcím čtyř starých školních tříd (*Proměny školních lavic*);
3. a národopisné expozici, která se zabývá Hanou (*Ževot na Hané*).

Svou diplomovou práci beru jako projekt, který je na začátku. V budoucnu mám v plánu vytvořit další samoobslužné pracovní listy pro zbylé expozice (např. pro expozici entomologie a mineralogie), nebo na konkrétní osobnosti (Jana Amose Komenského) či na události a významné éry v dějinách (např. období totalitního režimu v Československu). Jsem přesvědčená, že tvorba těchto pracovních listů má potenciál a pomohou návštěvníkům – zejména dětem – zábavnou formou prozkoumat expozice a přiblížit jim jejich obsah.

Summary

In my diploma thesis, I focused on creating self-service worksheets for families with children. The main emphasis was placed on designing and implementing pedagogically thoughtful and visually engaging educational materials for selected exhibitions at the Comenius Museum in Přerov.

The aim of my thesis was to develop a set of three self-service worksheets that encourage intergenerational cooperation during museum visits. These worksheets are intended to introduce both children and adults to the exhibition topics and help them better understand the content. The result is a set of three worksheets focused on:

1. the archaeology of the Přerov region (*Stopy dávných životů*);
2. the reconstruction of historical school classrooms (*Proměny školních lavic*);
3. an ethnographic exhibition about the Haná region (*Život na Hané*).

I consider my diploma thesis the beginning of a larger project. In the future, I plan to create additional worksheets for other museum exhibitions (e.g., entomology and mineralogy), specific historical figures (such as Johann Amos Comenius), and key historical periods or events (e.g., the totalitarian regime in Czechoslovakia).

I believe these worksheets have strong potential to enhance the museum experience, particularly for children, by offering an engaging and accessible way to explore and understand the exhibits.

Anotace

Jméno a příjmení	Bc. Aneta Klárová
Fakulta	Pedagogická fakulta
Katedra nebo ústav	Katedra výtvarné výchovy
Vedoucí práce	Jana Jiroutová, M.Phil., Ph.D.
Rok obhajoby	2025

Název práce	Tvorba samoobslužných mezigeneračních pracovních listů pro expozice muzea Komenského v Přerově
Název v angličtině	*Creating Self-service Intergenerational Worksheets for the Expositions of the Comenius Museum in Přerov*
Anotace práce	Diplomová práce se zabývá využitím samoobslužných pracovních listů jako didaktického nástroje v muzejní edukaci, který zároveň slouží jako papírový průvodce expozicemi. Hlavním cílem je podpořit mezigenerační spolupráci a umožnit návštěvníkům samostatně objevovat obsah expozic prostřednictvím srozumitelných, vizuálně atraktivních a pedagogicky promyšlených pracovních listů. Teoretická část se věnuje muzeím jako vzdělávacím institucím, specifikům různých skupin návštěvníků s důrazem na rodiny s dětmi, principům muzejní edukace a úloze pracovních listů v tomto kontextu. Praktická část se zaměřuje na vybrané expozice muzea, proces návrhu a tvorby edukačních listů a jejich ověření v praxi. Výsledkem je sada tří pracovních listů navržených tak, aby děti i dospělí mohli společně a aktivně objevovat exponáty a lépe porozumět prezentovaným tématům ve stálých expozicích.
Klíčová slova	Muzejní edukace, pracovní list, samoobslužný edukační materiál, rodiny s dětmi, mezigenerační spolupráce, didaktické prostředky, muzeum jako vzdělávací instituce, Muzeum Komenského v Přerově

Anotace v angličtině	The diploma thesis deals with the use of self-service worksheets as a didactic tool in museum education, which also serves as a paper guide to exhibitions. The main goal is to support intergenerational cooperation and enable visitors to independently discover the content of exhibitions through understandable, visually attractive and pedagogically well-thought-out worksheets. The theoretical part is devoted to museums as educational institutions, the specifics of various groups of visitors with an emphasis on families with children, the principles of museum education and the role of worksheets in this context. The practical part focuses on selected museum exhibitions, the process of designing and creating educational worksheets and their verification in practice. The result is a set of three worksheets designed so that children and adults can jointly and actively discover exhibits and better understand the topics presented in permanent exhibitions.
Klíčová slova v angličtině	Museum education, worksheet, self-service educational material, families with children, intergenerational cooperation, didactic resources, museum as an educational institution, Comenius Museum in Přerov
Přílohy vázané v práci	–
Rozsah práce	93 stran
Jazyk práce	český

Použitá literatura

BENEŠ, Josef. *Kulturně výchovná činnost muzeí.* 1. díl – část txtová. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1981.

BENEŠ, Josef. *Muzejní prezentace*. Praha: Národní muzeum v Praze, 1981.

DOLÁK, Jan; HOLMAN, Pavel; JAGOŠOVÁ, Lucie; JŮVA, Vladimír; MRÁZOVÁ, Lenka et al. *Základy muzejní pedagogiky: studijní texty.* Brno: Moravské zemské muzeum, Metodické centrum muzejní pedagogiky, 2014. ISBN 978-80-7028-441-4.

DRESCHLER, Aleš. *Průvodcovský list: Archeologie Přerovska.* Muzeum Komenského v Přerově, 2017. [citováno 2024-05-24].

DROBNÝ, Tomáš., ŠERÁK, Michal. *Senioři v muzeu*: *metodický materiál*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2016. ISBN 978-80-7028-484-1.

DROBNÝ, Tomáš a VYKOUPILOVÁ, Pavla. *Muzejní edukátor: studijní materiál*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2020. ISBN 978-80-7028-553-4.

HOOPER-GREENHILL, Eilean. *Museums and their Visitors*. London: Routledge, 1994a (reprint 1996). ISBN 0-415-06857-6.

HORÁČEK, Radek. *Galerijní animace a zprostředkování umění.* Brno: CERM, 1998. ISBN 80-7204-084-7.

JAGOŠOVÁ, Lucie. *Evaluace v muzejní edukaci: metodické tipy pro reflektivní praxi muzejního pedagoga.* Brno: Metodické centrum muzejní pedagogiky v Moravském zemském muzeu, 2024. ISBN 978-80-7028-608-1.

JAGOŠOVÁ, Lucie, JŮVA, Vladimír, MRÁZOVÁ, Lenka. *Muzejní pedagogika. Metodické a didaktické aspekty muzejní edukace.* Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-207-9.

JENSEN, Nina. Children, teenagers and adults in museums: a development perspective. In HOOPER-GREENHILL, Eilean. The Educational Role of the Museum. London, New York: Routledge, 1994. ISBN 0-415-11287-7.

KLÍMOVÁ, Jarmila. *Průvodcovský list: Školní třída z 50. let 20. století.* Muzeum Komenského v Přerově, 2017. [citováno 2024-05-24].

KONÍŘOVÁ, Marta. *Průvodcovský list: Třída z doby 1. republiky (1918-1938).* Muzeum Komenského v Přerově, 2017. [citováno 2024-05-24].

KOVÁŘOVÁ, Helena. *Průvodcovský list: Školní třída ze 17. století (z období Komenského).* Muzeum Komenského v Přerově, 2017. [citováno 2024-05-24].

MALACH, Josef. Materiální didaktické prostředky. In ŠOBÁŇOVÁ, Petra. Muzejní edukace. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3003-4.

MALOŇ, Lubor. *Průvodcovský list: Školní třída a kabinet měšťanské školy z doby Rakouska-Uherska.* Muzeum Komenského v Přerově, 2017. [citováno 2024-05-24].

MRÁZOVÁ, Lenka. *Tvorba pracovních listů: metodický materiál*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013. ISBN 978-80-7028-403-2.

HÝBL, František a kol. *Průvodcovský list: Národopis Hané a Záhoří).* Muzeum Komenského v Přerově, 1997. [citováno 2024-05-24].

SAMARA, Timothy. *Základy grafického designu: vizuální elementy, techniky a strategie pro grafiky.* V Praze: Slovart, 2013. ISBN 978-80-7391-698-5.

STRÁNSKÝ, Zbyněk. *Úvod do studia muzeologie*. 2. aktualiz. a podstatně rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2000. ISBN 80-210-1272-2.

ŠOBÁŇ, Marek. *Škola muzejní pedagogiky 6: Stručná teorie a praxe muzejní pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1871-1.

ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Edukační potenciál muzea*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3034-8.

ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní edukace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3003-4.

ŠPÉT, Jiří. Přehl*ed vývoje českého muzejnictví I.: (do roku 1945)*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3206-5.

WAIDACHER, Friedrich. *Členění substitut*. In ŠOBÁŇOVÁ, Petra. Muzejní edukace. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. s. 104. ISBN 978-80-244-3003-4.

ŽALMAN, Jiří. *Je muzeum vzdělávací institucí?* In Acta musealia: Sborník příspěvků z konference Muzeum a škola aneb Nebojte se muzea. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2005. s. 7–9. ISSN 0862-8548.

Použité elektronické zdroje

Programy pro rodiny a děti [online]. Centrum současného umění DOX. 2024. Dostupné z: DOX – Rodiny a děti. [citováno 2024-06-07].

GASK rodinám [online]. Galerie Středočeského kraje. 2021. Dostupné z: GASK rodinám | GASK. [citováno 2024-06-07].

HAVLÁSKOVÁ, Markéta. *Základy vizualního designu webových stránek* [online]. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. 2008. Dostupné z: https://theses.cz/id/7iryui/. [citováno 2025-02-04].

JAGOŠOVÁ,Lucie. *Na pomezí formálního a neformálního vzdělávání Potenciál muzejní edukace pro školní skupiny a spolupráci muzejních pedagogů s učiteli* [online]. Časopis Pedagogika. Praha: Univerzita Karlova, roč. 70, č. 3, 2020, s. 333–348. ISSN 0031-3815. Dostupné z: (PDF) Na pomezí formálního a neformálního vzdělávání. Potenciál muzejní edukace pro školní skupiny a spolupráci muzejních pedagogů s učiteli (researchgate.net) [citováno 2024-05-14].

KOVZIASHVILI, Nino. *Role of Museum in Development of Society. Caucasus Journal of Social Sciences* [online]. Gruzie: Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, číslo 4, 2023, s. 180-185. Dostupné z: (PDF) Role of Museum in Development of Society (researchgate.net) [citováno 2024-05-14].

KŮTOVÁ, Vendula. *Funkce ilustrace ve výchovně vzdělávacím procesu.* E-pedagogium [online]. Olomouc, 2004, (1.), 6. Dostupné z: http://epedagog.upol.cz/eped1.2004/clanek08.pdf [citováno 2025-02-09].

LEHMANNOVÁ, Martina. *Definice muzea* [online]. Mezinárodní rada muzeí ICOM (International Council of Museums). Dostupné z: Definice muzea - ICOM CZECHIA - ICOM CZECHIA. [citováno 2024-06-09].

Mezigenerační programy v muzeu [online]. Centrum pro prezentaci kulturního dědictví. Dostupné z: Mezigenerační programy v muzeu - (emuzeum.cz). [citováno 2024-06-07].

MUMOK. *Programm für Kinder und Familien* [online]. Museum moderner Kunst Stiftung Ludwig Wien. Dostupné z: Programm für Kinder und Familien | mumok. [citováno 2024-06-07].

NEZVALOVÁ, Danuše. *Pedagogická evaluace* [online]. Metodický portál RVP.cz, 2006. Dostupné z: https://clanky.rvp.cz/clanek/k/evaluace/963/PEDAGOGICKA-EVALUACE.html [citováno 2025-05-22].

NIKOLIĆ, Aleksandra. *Intergenerational Toolkit for Museum Collections* [online]. Dostupné z: https://www.iccrom.org/publication/inter-collect [citováno 2025-05-12].

POKORNÁ, Tereza. *Principy grafického designu v praxi* [online]. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. 2022. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/c4bo9/. [citováno 2025-02-08].

SCREVEN, Chandler. *Museums and informal education* [online]. In Infed.org: education, community-bulding and change. 2019. Dostupné z: Museums and informal education – infed.org: [citováno 2024-05-14].

Šance Dětem. *Piktogram* [online]. Šance Dětem. Praha: Obecně prospěšná společnost Sirius, 2011–2025. Dostupné z: https://sancedetem.cz/slovnik/piktogram. [citováno 2024-02-09].

VEDROVÁ, Veronika. *Barva a její významy* [online]. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra výtvarné výchovy, 2008. 54 l., 4 l. příl. Vedoucí diplomové práce Hana Babyrádová. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/189358/pedf_b/Barvy_a_jeji_vyznamy.doc.pdf. [citováno 2025-05-13].

Seznam obrázků a tabulek

Tab. 1: *Charakteristika muzejních vyjadřovacích prostředků podle Josefa Beneše*. In: BENEŠ, Josef. *Muzejní prezentace*. Praha: Národní muzeum v Praze, 1981, s. 51.

Obr. 1: HODULÁKOVÁ, Barbora, TLUSTÁ, Johana, KOMOŇOVÁ, Monika. Pátráme po muzeu: interaktivní průvodce výstavou *Muzeum od sklepa po půdu*. Online. In: Národní muzeum, 2021. Dostupné z: https://www.nm.cz/program/pro-rodiny-s-detmi/muzeum-od-sklepa-po-pudu. [citováno 2025-01-31].

Obr. 2: HOSSINGEROVÁ, Markéta, CÍSLEROVÁ, Patricie, BUŠEK+DIENSTBIER a kol. *ARCHy. Příběh Semlerovy rezidence*. Západočeská galerie v Plzni, 2024.

Obr. 3: HOSSINGEROVÁ, Markéta, CÍSLEROVÁ, Patricie, BUŠEK+DIENSTBIER a kol. *ARCHy. Příběh Semlerovy rezidence*. Západočeská galerie v Plzni, 2024.

Obr. 4: WINTER, Quinton. *Playful Portraits*. National Portrait Gallery: London, 2019. Dostupné z: https://www.npg.org.uk/learning/digital/family-activities-playful-portraits/. [citováno 2025-01-30].

Obr. 5: SYNNOTT, Eimear. *Stone Age Activity Sheet*. National Museum of Ireland: Dublin, 2002. Dostupné z: https://www.museum.ie/getmedia/72d6116f-c08d-482f-b87b-89d413ad781a/Stone-Age_English-WEB.pdf. [citováno 2025-01-31].

Obr. 6: KOHUT, Jan. *Jak se nejlépe učit – Pyramida zapamatování*. 2016. Dostupné z: https://jakserychlenaucit.cz/jak-se-nejlepe-ucit-pyramida-zapamatovani/. [citováno 2025-05-13].

Tab. 2: *Srovnání vlastností symetrické a asymetrické kompozice podle Timothyho Samary.* In: SAMARA, Timothy. *Základy grafického designu: vizuální elementy, techniky a strategie pro grafiky.* V Praze: Slovart, 2013, s. 19.

Obr. 7: SYNNOTT, Eimear. *Stone Age Activity Sheet*. National Museum of Ireland: Dublin, 2002. Dostupné z: https://www.museum.ie/getmedia/72d6116f-c08d-482f-b87b-89d413ad781a/Stone-Age_English-WEB.pdf. [citováno 2025-01-31].

Obr. 8: HODULÁKOVÁ, Barbora, TLUSTÁ, Johana, KOMOŇOVÁ, Monika. Pátráme po muzeu: interaktivní průvodce výstavou *Muzeum od sklepa po půdu*. Online. In: Národní muzeum, 2021. Dostupné z: https://www.nm.cz/program/pro-rodiny-s-detmi/muzeum-od-sklepa-po-pudu. [citováno 2025-01-31].

Obr. 9: TRTÍKOVÁ, Jana. *Badatelský list k edukačnímu programu Neobyčené jějiny obyčejné školní třídy.* Muzeum Komenského v Přerově.

Obr. 10, obr. 11: JUCHELKOVÁ, Iveta. *Expozice Archeologie Přerovska,* Muzeum Komenského v Přerově, 2020.

Obr. 12: JUCHELKOVÁ, Iveta. *Školní třída ze 17. století (z doby Komenského).* Online. Muzeum Komenského v Přerově, 2018. In: prerovmuzeum.cz. Dostupné z: Školní třída ze 17. století (z doby Komenského) · Muzeum Komenského v Přerově (prerovmuzeum.cz) [citováno 2023-05-23].

Obr. 13, obr. 14: JUCHELKOVÁ, Iveta. *Školní třída a kabinet měšťanské školy z doby Rakouska-Uherska*. Online. Muzeum Komenského v Přerově, 2018. In: prerovmuzeum.cz. Dostupné z: Školní třída a kabinet měšťanské školy z doby Rakousko-Uherska · Muzeum Komenského v Přerově (prerovmuzeum.cz) [citováno 2023-05-23].

Obr. 15: JUCHELKOVÁ, Iveta. *Školní třída z doby 1. republiky (1918–1938)*. Online. Muzeum Komenského v Přerově, 2018. In: prerovmuzeum.cz. Dostupné z: Školní třída z doby 1. republiky (1918–1938) · Muzeum Komenského v Přerově (prerovmuzeum.cz) [citováno 2023-05-23].

Obr. 16, obr. 17: JUCHELKOVÁ, Iveta. *Školní třída z 50. let 20. století*. Online. Muzeum Komenského v Přerově, 2018. In: prerovmuzeum.cz. Dostupné z: Školní třída z 50. let 20. století · Muzeum Komenského v Přerově (prerovmuzeum.cz) [citováno 2023-05-23].

Obr. 18, obr. 19: JUCHELKOVÁ, Iveta. *Národopis Hané a Záhoří,* Muzeum Komenského v Přerově, 2020.

Obr. 20: vlastní záznam obrazovky z programu Adobe InDesign.

Obr. 21: vlastní záznam obrazovky z programu Adobe Illustrator.

Obr. 22: vlastní záznam obrazovky z programu Adobe Illustrator.

Obr. 23, obr. 24: vlastní záznam obrazovky – *První návrhy pracovního listu.*

Obr. 25, obr. 26: vlastní záznam obrazovky – *Návrhy pracovního listu.*

Obr. 27, obr. 28: vlastní záznam obrazovky – *Finální návrh pracovního listu.*

Obr. 29, obr. 30: vlastní záznam obrazovky – *Ilustrace do pracovního listu k národopisné expozici.*

Obr. 31: vlastní záznam obrazovky – *titulní strana pracovního listu k Archeologii Přerovska.*

Obr. 32: vlastní záznam obrazovky – *3. strana věnující se starší době kamenné, 4. strana na téma mladší doba kamenná s úkolem se samolepkami a 5. strana na dobu bronzovou.*

Obr. 33, obr. 34: vlastní záznam obrazovky – *volně vložený list papíru do pracovního listu, na kterém se nachází výtvarný úkol na doma a samolepky k úkolu v mladší době kamenné.*

Obr. 35: vlastní záznam obrazovky – *titulní strana pracovního listu „Proměny školních lavic".*

Obr. 36: vlastní záznam obrazovky – *2. strana věnující se dnešní škole, 3. strana pro expozici školní třídy ze 17. století a 4. strana na třídu z doby Rakouska-Uherska.*

Obr. 37, obr. 38: vlastní záznam obrazovky – *volně vložený list papíru do pracovního listu, na kterém se nachází výtvarný úkol na doma.*

Obr. 39: vlastní záznam obrazovky – *2. strana věnující se úvodu do tématu tradic, 3. strana na období jara a 4. strana k letnímu ročnímu období.*

Obr. 40, obr. 41: vlastní záznam obrazovky – *volně vložený list papíru do pracovního listu, na kterém se nachází výtvarný úkol na doma.*

Obr. 42: foto autor – *realizace pracovního listu Stopy dávných životů*.

Obr. 43: foto autor – *realizace pracovního listu Proměny školních lavic*.

Obr. 44: foto autor – *realizace pracovního listu Ževot na Hané*.

Obr. 45: foto autor – *realizace tří dílného souboru samoobslužných mezigeneračních pracovních listů pro expozice Muzea Komenského v Přerově*.